CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2020

Series: JBB **Set-4**

Code no. 52

संस्कृतम्

(I) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 15हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 18 प्रश्न हैं।

(IV) कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई उत्तर नहीं लिखेंगे।

अवधिः : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 80**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रदतायाम |

खण्डः कःअपठितांशअवबोधनम्(अपठितांशअवबोधन) **10अङ्काः**

खण्डः ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य) **15अङ्काः**

खण्डः ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण) **25अङ्काः**

खण्डः घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन) **30अङ्काः**

निर्देशाः :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति|

इस प्रश्न पत्र में चार खंड है|

(ii) प्रतिखंडम् उत्तराणि प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खंड का उत्तर दी गई उत्तरपुस्तिका में ही लिखने है|

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्डः - क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

वर्तमानयुगं सङ्गणकयुगम् अस्ति । अद्यत्वे सङ्गणकस्य प्रयोगः प्रत्येक क्षेत्रे वर्तते । अद्य नवीनैः वैज्ञानिकैः आविष्कृतेषु साधनेषु सङ्गणकयन्त्रम् अतिमहत्त्वपूर्णम् उपयोगि च अस्ति । जनानां मस्तिष्के ये विचाराः स्मृतिरूपेण स्थाप्यन्ते ते एकस्मिन् एव सङ्गणकयन्त्रे दत्तांशरूपेण (data) क्रूडीकर्तुं (coding) शक्यन्ते । अतः सम्प्रति काले सङ्गणकयन्त्रस्य गरिमा दिने दिने वर्धमाना अस्ति । सङ्गणकयन्त्रे अत्यन्तं प्रमुखाः बहूपयोगिनः च विषयाः संगृहीताः भवन्ति । यदि क्रिमिप्रवेशेन (virus) सङ्गणकयन्त्रं दोषपूर्णं भवति चेत् तर्हि दत्तांशाः पुनः न लभन्ते । इमं दोष निवारयितुं नूतनं तन्त्रज्ञानम् अधुना 'सेफ्टी टेक्नोलॉजी' इति संस्थया अभिवर्धितम् । सङ्गणकयन्त्रमेव विनष्टं चेदपि अन्तर्जालद्वारा (internet) विश्वेऽस्मिन् यत्र कुत्रापि ते अंशाः पुनर्ग्रहीतुं शक्यन्ते ।

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(i) कस्य गरिमा दिने दिने वर्धमाना अस्ति ?

उत्तरम्- सङ्गणकयन्त्रस्य गरिमा दिने दिने वर्धमाना अस्ति।

(ii) क्रिमिप्रवेशं निवारयितुं का संस्था अस्ति ?

उत्तरम्- क्रिमिप्रवेशं निवारयितुं 'सेफ्टी टेक्नोलॉजी' संस्था अस्ति।

(iii) सङ्गणकयन्त्रम् अद्य कैः वैज्ञानिकैः आविष्कृतम् ?

उत्तरम्- सङ्गणकयन्त्रम् अद्य नवीनैः वैज्ञानिकैः आविष्कृतम्।

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(i) जनानां मस्तिष्के विचाराः केन रूपेण स्थाप्यन्ते ?

उत्तरम्- जनानां मस्तिष्के विचाराः स्मृतिरूपेण स्थाप्यन्ते।

(ii) केन सङ्गणकयन्त्रं दोषपूर्णं भवति ?

उत्तरम्- क्रिमिप्रवेशेन सङ्गणकयन्त्रं दोषपूर्णं भवति।

(iii) केन विनष्टाः अंशा पुनर्ग्रहीतुं शक्यन्ते ?

उत्तरम्- अन्तर्जालद्वारा विनष्टाः अंशा पुनर्ग्रहीतुं शक्यन्ते।

(स) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत ।

उत्तरम्- उपयुक्तं शीर्षकं - "सङ्गणकयन्त्रस्य महत्वं"।

(द)यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) 'अस्ति' इत्यस्याः क्रियायाः कर्तृपदं किम् ?

(क) विचाराः

(ख) सङ्गणकयन्त्रम्

(ग) विषयः

उत्तरम्-(ख) सङ्गणकयन्त्रम्

(ii) 'नूतनम् तन्त्रज्ञानम्' अनयोः पदयोः विशेषणं किम् ?

(क) नूतनम्

(ख) प्राचीनम्

(ग) तन्त्रज्ञानम्

उत्तरम्-(क) नूतनम्

(iii) 'इन्टरनेट' इत्यस्य पदस्य कः पर्यायः अत्र आगतः ?

(क) सङ्गणकम्

(ख) संकलनम्

(ग) अन्तर्जालम्

उत्तरं-(ग) अन्तर्जालम्

(iv)अनुच्छेदे 'पुरातनं' पदस्य कः विपर्ययः आगतः ?

(क) रत्नं

(ख) नूतनं

(ग) विनष्टम्

उत्तरम्-(ख) नूतनं

खण्डः-ख

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक कार्य)

2. अग्रजं प्रति लिखितम् अधः पत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत।

(i) दिल्लीतः

दिनाङ्कः

(ii) प्रिय अग्रज !

प्रणामाः ।

अहमत्र (iii) कुशली **भवान् अपि तत्र कुशली अस्ति इति मन्ये । मातापितरौ तु सर्वदा त्वां (iv).**स्मरतः

। तवाग्रजा आगामिमासे रक्षाबन्धनपर्वणि गृहम् (v) आगमिष्यति **। भवान् अपि (vi)** अवश्यम् **आगच्छतु । अस्मिन् विषये तवाग्रजा अपि त्वां पत्रं (vii)** लेखिष्यति **। भवतः**

अध्ययनं (viii) <u>सम्यक्</u> **चलति इति वयं चिन्तयामः । अन्यत् सर्वं** (ix) <u>कुशलम्</u> **सर्वेभ्यः मित्रेभ्यः मदीयाः शुभकामनाः ।**

भवतः (x) <u>अनुजः</u>

कुलदीपः

मञ्जूषा

लेखिष्यति, दिल्लीतः, कुशली, सम्यक्, प्रिय अग्रज !, आगमिष्यति, कुशलम्, अनुजः, स्मरतः, अवश्यम् ।

3. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत।

मञ्जूषा

उद्याने, बालकाः, बालिकाः, भ्रमन्ति, इतस्ततः, स्त्रियः, दोलाः, बालकेन, शिशवः, सह, वृक्षाः, क्रीडन्ति, परस्परं, बहवः ।

उत्तरम्-1.इदं एक: उद्यानस्य चित्रं अस्ति|

2.उद्याने बहव: जना: सन्ति|

3.तत्र बालका: बालिका: च क्रीडन्ति|

4. स्त्रियः शिशवेंन सह भ्रमन्ति |

5.इदं चित्रं मनोहरं अस्ति |

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत।

'विद्याधनं सर्वधनप्रधानम्'

मञ्जूषा

विद्या, आवश्यकता, ज्ञानम्, बुद्धिम्, विद्यायाः, पशुः, विकासयति, धनम्, लोके, विद्याविहीनः, नाम, मानवस्य ।

उत्तरम्- (i)अस्मिन संसारे विद्या एका बहुमूल्या धनं अस्ति |

(ii)विद्या अस्माकं ज्ञानं बुद्धिम् च विकासयति |

(iii) विद्याविहीनः मानवस्य जीवनं निरर्थक: अस्ति |

(iv)विद्या सफलजीवनस्य आवश्यकता वेर्तते |

(v)विद्या सर्वधने प्रधानम् अस्ति |

4.अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत। (केवलं वाक्यपञ्चकम्)

(i) पिता दूध लाता है ।

(ii) तुम दोनों संस्कृत पढ़ते हो ।

(iii) कल रमेश पाटलिपुत्र जाएगा।

(iv)सुधा कहाँ थी ?

(v) तुम सब कक्षा में पढ़ो।

(vi)कुत्ता बाघ से डरता है।

(vii) क्या मैं बाहर जाऊँ ?

उत्तरम्- (i)पिता दुग्धम् आनयति |

(ii)युवां संस्कृतं पठत: |

(iii)श्वः रमेश: पाटलिपुत्रं गमिष्यति |

(iv)सुधा कुत्र आसीत् |

(v)यूयं कक्षायाम् पठथ |

(vi)कुक्कुरः व्याघ्रात् विभेति |

(vii)किम् अहं बहि: गच्छेयम्?

खण्डः-ग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिविच्छेदं वा कृत्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) सर्वदा <u>सत् + मार्गे</u> गच्छ ।

उत्तरम्-सन्मार्गे

(ii) सम्बन्ध-<u>विच्छेदः</u> न करणीयः ।

उत्तरम्-विः+छेदः

(iii) <u>हरिम् + वन्दे</u> जगद्गुरुम ।

उत्तरम्-हरिं वन्दे

(iv) गावश्च गोभिः <u>तुरङ्गास्तुरङ्गैः</u> ।

उत्तरम्- <u>तुरङ्गाः+तुरङ्गैः</u>

(v) रमणीया हि <u>सृष्टिः + एषा</u> ।

उत्तरम्-सृष्टिरेषा

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रह वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) <u>स्थितप्रज्ञः</u> इति को न जानाति।

(क) स्थितं प्रज्ञं यस्य सः

(ख) स्थितः प्रज्ञः

(ग) स्थिता प्रज्ञा यस्य सः

उत्तरम्- (ग) स्थिता प्रज्ञा यस्य सः

(ii) नास्ति <u>उद्यमसमः</u> बन्धुः ।

(क) उद्यमाय समः

(ख) उद्यमात् समः

(ग) उद्यमेन समः

उत्तरम्-(ग) उद्यमेन समः

(iii) <u>पिककाकौ</u> उड्डीयेते ।

(क) पिकः च काकाः च

(ख) पिकः च काकः च

(ग) काकः पिकः च

उत्तरम्-(ख) पिकः च काकः च

(iv)<u>यथाशक्ति</u> एकः वानरः पक्षिणः तुदति स्म ।

(क) शक्तेः योग्यम्

(ख) शक्तिम् यथा

(ग) शक्तिम् अनतिक्रम्य

उत्तरम्-(ग) शक्तिम् अनतिक्रम्य

(v)रामः <u>मृगस्य पश्चात्</u> धावति स्म ।

(क) अनुमृगम्

(ख) समृगम्

(ग) उपमृगम्

उत्तरम्-(क) अनुमृगम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) शतादीनां सहिष्णुता ।

(क) सहिष्णु + त्व

(ख) सहिष्णु + तल्

(ग) सहिष्णु + मतुप्

उत्तरम्- (ख) सहिष्णु + तल्

(ii) स्थिरत्वं लाघवं मृजा ।

(क) स्थिर + मतुप्

(ख) स्थिर + टाप्

(ग) स्थिर + त्व

उत्तरम्-(ग) स्थिर + त्व

(iii) व्याघ्रजाद् भयात् बुद्धिमती ।

(क) बुद्धिमत् + ङीप्

(ख) बुद्धिमान् + टाप्

(ग) बुद्धिमती + ङीप्

उत्तरम्-(क) बुद्धिमत् + ङीप्

(iv) सुश्रुतः एकः श्रेष्ठः धार्मिकः आसीत् ।

(क) धर्म + ठक्

(ख) धर्म + घञ्

(ग) धार्मिक + ठक

उत्तरम्-(क) धर्म + ठक्

(v)शिक्षिका कक्षामध्ये पाठयति ।

(क) शिक्षिका + तल्

(ख) शिक्षिका + त्व

(ग) शिक्षक + टाप्

उत्तरम्-(ग) शिक्षक + टाप्

8. मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः वाच्यपरिवर्तनं कृत्वा अधोलिखितं संवादं पुनः लिखत।

रमा- त्वं कुत्र गच्छसि ?

सीता - अहं तु आपणं (i) <u>गच्छामि</u>

रमा- तत्र (ii) <u>त्वया</u> **किमर्थं गम्यते ।**

सीता - अहं फलानि क्रेतुम् गच्छामि ।

रमा- (iii) <u>मया</u> **अपि ततः फलानि आनेतव्यानि ।**

मञ्जूषा

मया, गच्छामि, त्वया

अथवा

अधोलिखितानां वाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कुरुत। (केवलं त्रयाणाम्)

(i) रामः पाठं पठति ।

(ii) लतया पुष्पाणि चीयन्ते ।

(iii) अहं पत्रं लिखामि ।

(iv) गवा तृणानि भक्ष्यन्ते ।

(v) विद्या विनयं ददाति ।

उत्तरम्-(i) रामेण पाठः पठ्यते |

(ii)लता पुष्पाणि चिनोति |

(iii)मया पत्रं लिख्यते |

(iv)गौः तृणानि भक्षयति |

(v)विद्या विनयः दीयते |

9. अधोलिखितदिनचर्यायां रिक्तस्थानानि कालबोधकशब्दैः पूरयत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) विकासः प्रातः 9:30 सार्ध नव **वादने विद्यालयं गच्छति ।**

(ii) सः नित्यं 7:15 सपाद सप्त **वादने भ्रमणाय गच्छति ।**

(iii) गौरवः प्रातः 8:00 अष्ट **वादने पूजां करोति ।**

(iv) सुरभिः सायं 5:30 सार्ध पञ्च **वादने भ्रमति ।**

(v)देवदत्तः रात्रौ 9:45 पदोंन दश **वादने वार्ता शृणोति ।**

10. अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयत।

(केवलं प्रश्नषट्कम्)

(i) रमा श्वः **अशोकनगरम् गमिष्यति ।**

(ii) राजेन्द्रःह्यः **गृहं गतवान् ।**

(iii) शनैः-शनैः **वृष्टिः भवति ।**

(iv) सहसा **विदधीत न क्रियाम् ।**

(v) उच्चैः **मा वद ।**

(vi) भवान् इदानीम् **किम् करोति ?**

(vii) सुरेशः तु इतस्ततः **भ्रमति ।**

(viii) रमेशः पुस्तकं लेखनी च **क्रीणाति ।**

मञ्जूषा

उच्चैः, च, श्वः, ह्यः, शनैः-शनैः, सहसा, इतस्ततः, इदानीम्

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति। शुद्धं पदं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) सुरेशः <u>नेत्रयोः</u> पश्यति । (नेत्राभ्याम् / नेत्रेषु / नेत्रेभ्यः)

उत्तरम्- नेत्राभ्याम्

(ii) पाठ्यपुस्तके अष्ट <u>पाठानि</u> सन्ति । (पाठे / पाठाः / पाठान्)

उत्तरम्- पाठाः

(iii) ते <u>बालिकाः</u> विद्यालयं गच्छन्ति । (बालिके / बालकाः / बालकौ)

उत्तरम्- बालकाः

(iv) सुधा ह्यः आपणं <u>गच्छामि</u> । (गमिष्यामि / गच्छेयम् / अगच्छत्)

उत्तरम्- अगच्छत्

खण्डः-घ

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

अस्ति देउलाख्यो ग्रामः । तत्र राजसिंहः नाम राजपुत्रः वसति स्म । एकदा केनापि आवश्यककार्येण तस्य भार्या बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं प्रति चलिता । मार्गे गहनकानने सा एकं व्याघ्रं ददर्श । सा व्याघ्रमागच्छन्तं दृष्ट्वा धाष्ट्र्यात् पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद - "कथमेकैकशो व्याघ्रभक्षणाय कलहं कुरुथः ? अयमेकस्तावद्विभज्य भुज्यताम् । पश्चाद् अन्यो द्वितीयः कश्चिल्लक्ष्यते ।"

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(i) तत्र ग्रामे कः राजपुत्रः वसति स्म ?

उत्तरम्- तत्र ग्रामे राजसिंहः राजपुत्रः वसति स्म।

(ii) बुद्धिमती कया पुत्रौ प्रहृतवती ?

उत्तरम्- बुद्धिमती चपेटया पुत्रौ प्रहृतवती।

(iii) मार्गे गहनकानने सा किं ददर्श ?

उत्तरम्- मार्गे गहनकानने सा व्याघ्रं ददर्श।

(ब)पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नमेकम्)

(i) बुद्धिमती पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य किं जगाद ?

उत्तरम्- बुद्धिमती पुत्रौ चपेटया प्रहृत्य जगाद कथमेकैकशो व्याघ्रभक्षणाय कलहं कुरुथः।

(ii) बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता कुत्र चलिता ?

उत्तरम्- बुद्धिमती पुत्रद्वयोपेता पितुर्गृहं चलिता।

(स)प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत । (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i)'पत्नी' इत्यस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(क) बुद्धिमती

(ख) भार्या

(ग) स्त्री

उत्तरम्-(ख) भार्या

(ii) 'चलिता' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(क) बुद्धिमती

(ख) पुत्रौ

(ग) राजसिंहः

उत्तरम्-(क) बुद्धिमती

(iii) 'कानने' इति पदस्य किं विशेषणपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(क) गहने

(ख) भयङ्करे

(ग) कानने

उत्तरम्-(क) गहने

(iv) 'सा' इति पदस्य किं क्रियापदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(क) दृष्ट्वा

(ख) विभज्य

(ग) ददर्श

उत्तरम्-(ग) ददर्श

13. अधोलिखितं पद्यं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

शरीरायासजननं कर्म व्यायामसंज्ञितम् ।

तत्कृत्वा तु सुखं देहं विमृनीयात् समन्ततः ।।

(अ) एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(i) शरीरायासजननं किं कुर्यात् ?

उत्तरम्- शरीरायासजननं व्यायाम कुर्यात्।

(ii) कीदृशं कर्म व्यायामसंज्ञितम् भवति ?

उत्तरम्- शरीरायासजननं कर्म व्यायामसंज्ञितम् भवति।

(iii) कस्य आयासजननं कर्म व्यायामः इति कथ्यते ?

उत्तरम्- शरीरस्य आयासजननं कर्म व्यायामः इति कथ्यते।

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नमेकम्)

(i) किं कृत्वा तु सुखं देहं विमृद्नीयात् ?

उत्तरम्-व्यायामं कृत्वा तु सुखं देहं विमृद्नीयात्।

(ii) समन्ततः किं कुर्यात् ?

उत्तरम्- समन्ततः सुखं देहं विमृद्नीयात्।

(स) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) 'विमृदुनीयात्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किं भवेत् ?

(क) जनः

(ख) कर्म

(ग) देहम्

उत्तरम्-(क) जनः

(ii) 'सुखं देहम् अनयोः पदयोः किं विशेष्यपदम् ?

(क) सुखम्

(ख) देहम्

(ग) व्यायामः

उत्तरम्-(ख) देहम्

(iii) 'सर्वतः' इत्यस्य पदस्य कः पर्यायः श्लोके प्रयुक्तः ?

(क) अभितः

(ख) समन्ततः

(ग) उभयतः

उत्तरम्-(ख) समन्ततः

(iv) 'दुःखम्' इत्यस्य किं विलोमपदं श्लोके प्रयुक्तम् ?

(क) देहम्

(ख) जननम्

(ग) सुखम्

उत्तरम्-(ग) सुखम्

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

वानरः- (सगर्वम्) अत एव कथयामि यत् अहमेव योग्यः वनराजपदाय । शीघ्रमेव मम राज्याभिषेकाय तत्पराः भवन्तु सर्वे वन्यजीवाः ।

मयूरः- अरे वानर ! तूष्णीं भव । कथं त्वं योग्यः वनराजपदाय ? पश्यतु पश्यतु मम शिरसि राजमुकुटमिव शिखां स्थापयता विधात्रा एवाहं पक्षिराजः कृतः, अतः वने निवसन्तं माम् वनराजरूपेणापि द्रष्टुं सज्जाः भवन्तु अधुना यतः कथं कोऽप्यन्यः विधातुः निर्णयम् अन्यथा कर्तुं क्षमः ।

काकः- (सव्यङ्ग्यम्) अरे अहिभुक् ! नृत्यातिरिक्तं का तव विशेषता यत् त्वां वनराजपदाय योग्यं मन्यामहे वयम् ।

मयूरः- यतः मम नृत्यं तु प्रकृतेः आराधना । पश्य ! पश्य ! मम पिच्छानामपूर्वं सौन्दर्यम्

(पिच्छानुद्घाट्य नृत्यमुद्रायां स्थितः सन्) न कोऽपि त्रैलोक्ये मत्सदृशः सुन्दरः । वन्यजन्तूनामुपरि आक्रमणं कर्तारं तु अहं स्वसौन्दर्येण नृत्येन च आकर्षितं कृत्वा वनात् बहिष्करिष्यामि । अतः अहमेव योग्यः वनराजपदाय ।

(अ) एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्)

(i) 'अहमेव योग्यः वनराजपदाय' इति सगर्वं कः कथयति ?

उत्तरम्-'अहमेव योग्यः वनराजपदाय' इति सगर्वं वानरः मयूरः च कथयति।

(ii) मयूरं प्रति 'अहिभुक्' इति कः सम्बोधयति ?

उत्तरम्- मयूरं प्रति 'अहिभुक्' इति काकः सम्बोधयति।

(iii) मयूरस्य केषाम् अपूर्वं सौन्दर्यम् ?

उत्तरम्- मयूरस्य पिच्छानाम अपूर्वं सौन्दर्यम्।

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नमेकम्)

(i) विधात्रा एव मयूरः कथं पक्षिराजः कृतः ?

उत्तरम्- मयूरः शिरसि राजमुकुटमिव शिखां स्थापयता विधात्रा एव मयूरः पक्षिराजः कृतः।

(ii) कस्य नृत्यं प्रकृतेः आराधना ?

उत्तरम्- मयूरस्य नृत्यं प्रकृतेः आराधना।

(स) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) नाट्यांशे तत्पराः 'भवन्तु' अत्र क्रियायाः कर्तृपदं किम् प्रयुक्तम् ?

(क) वानरः

(ख) अहम्

(ग) वन्यजीवाः

उत्तरम्-(ग) वन्यजीवाः

(ii) 'अपूर्वं सौन्दर्यम्' इत्यत्र विशेष्यपदं किम् ?

(क) अपूर्वम्

(ख) सौन्दर्यम्

(ग) राजमुकुटम्

उत्तरम्-(ख) सौन्दर्यम्

(iii) नाट्यांशे 'अधः' इत्यस्य किं विलोमपदं प्रयुक्तम् ?

(क) उपरि

(ख) अधुना

(ग) अन्यथा

उत्तरम्-(क) उपरि

(iv) 'उद्यताः' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम् ?

(क) तूष्णीम्

(ख) तत्पराः

(ग) शीघ्रम्

उत्तरम्-(ख) तत्पराः

15. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

(i) <u>व्याघ्रं</u> दृष्ट्वा धूर्तः श्रृगालः अवदत् ।

उत्तरम्- कम् दृष्ट्वा धूर्तः श्रृगालः अवदत् ?

(ii)<u>शरीरस्य</u> आयासजननं कर्म व्यायामः इति कथ्यते ।

उत्तरम्- कस्य आयासजननं कर्म व्यायामः इति कथ्यते ?

(iii) सः <u>कृच्छेण</u> भारम् उद्वहति ।

उत्तरम्- सः केन भारम् उद्वहति ?

(iv) उभौ शवं <u>चत्वरे</u> स्थापितवन्तौ ।

उत्तरम्- उभौ शवं कुत्र स्थापितवन्तौ ?

(v)आत्मकल्याणम् इच्छन् नरः परेषाम् अनिष्टं न कुर्यात् ।

उत्तरं- आत्मकल्याणम् इच्छन् नरः केषां अनिष्टं न कुर्यात् ?

16. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखितश्लोकयोः अन्वयं पूरयत।

I. शरीरोपचयः कान्तिर्गात्राणां सुविभक्तता ।

दीप्ताग्नित्वमनालस्यं स्थिरत्वं लाघवं मृजा ।।

अन्वयः –

(i) शरीरोपचयः **कान्तिः गात्राणां** (ii) सुविभक्तता **दीप्ताग्नित्वम्** (iii अनालस्यम् **स्थिरत्वं लाघवं** (iv) मृजा **(भवन्ति)।**

II.य इच्छत्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च ।

न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च ।।

अन्वयः

यः (i) आत्मनः **श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च** (ii) इच्छति **सः** (iii) परेभ्यः

कदापि च अहितम् (iv) कर्म **न कुर्यात् ।**

मञ्जूषा

इच्छति, आत्मनः, शरीरोपचयः, कर्म, अनालस्यम्, सुविभक्तता, मृजा, परेभ्यः

अथवा

मञ्जूषायाः साहाय्येन श्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानि पूरयित्वा पुनः लिखत।

संपत्तौ च विपत्तौ च महतामेकरूपता ।

उदये सविता रक्तो रक्तश्चास्तमये तथा ।।

भावार्थ :

इह लोके (i) महापुरुषाः **सम्पन्नतायां** (ii) विपन्नतायाम् **चापि समरूपताम् भजन्ते । यथा सूर्यः** (iii) अस्तकाले **अपि रक्तवर्णः भवति** (iv) उदयकाले **अपि रक्तवर्णः दृश्यते, अर्थात् सत्पुरुषाः विपत्तिकाले अपि खिन्नमनसः न जायन्ते ।**

मञ्जूषा

विपन्नतायाम्, उदयकाले, महापुरुषाः, अस्तकाले

17. अधोलिखित-कथांश समुचित-क्रमेण लिखत।

(i) विविधाः पक्षिणः अपि सिंहस्य एतादृशीं दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति ।

(ii) वनस्य समीपे एवैका नदी वहति ।

(iii) एकः सिंहः सुखेन विश्राम्यते तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छ धुनोति ।

(iv) क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुमसमर्थः एव तिष्ठति ।

(v) वानराः वृक्षोपरि स्थिताः हसन्ति ।

(vi) क्रुद्धः सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारूढः ।

(vii) एवमेव वानराः वारं वारं सिंह तदन्ति ।

(viii) तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षोपरि आरोहति ।

उत्तरम्- कथांश समुचित-क्रमेण-

(ii) वनस्य समीपे एवैका नदी वहति ।

(iii) एकः सिंहः सुखेन विश्राम्यते तदैव एकः वानरः आगत्य तस्य पुच्छ धुनोति ।

(vi) क्रुद्धः सिंहः तं प्रहर्तुमिच्छति परं वानरस्तु कूर्दित्वा वृक्षमारूढः ।

(viii) तदैव अन्यस्मात् वृक्षात् अपरः वानरः सिंहस्य कर्णमाकृष्य पुनः वृक्षोपरि आरोहति ।

(vii) एवमेव वानराः वारं वारं सिंह तदन्ति ।

(iv) क्रुद्धः सिंहः इतस्ततः धावति, गर्जति परं किमपि कर्तुमसमर्थः एव तिष्ठति ।

(v) वानराः वृक्षोपरि स्थिताः हसन्ति ।

(i) विविधाः पक्षिणः अपि सिंहस्य एतादृशीं दशां दृष्ट्वा हर्षमिश्रितं कलरवं कुर्वन्ति ।

18. 'क' स्तम्भे लिखितानां पदानां पर्यायपदानि 'ख' स्तम्भे लिखितानि सन्ति, तानि यथाक्रमेण समक्षं लिखत। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

क	ख
शत्रुः	**अचिरम्**
मित्रम्	**वृषभः**
बलीवर्दः	**अरिः**
शीघ्रम्	**सुहृद्**

उत्तरम्- उचितं मिलान-

शत्रुः	अरिः
मित्रम्	सुहृद्
बलीवर्दः	वृषभः
शीघ्रम्	अचिरम्

अथवा

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थान् चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नत्रयम्)

(i) गच्छ त्वमपि किञ्चित् गूढप्रदेशम् ।

(क) गुप्तप्रदेशम्

(ख) नगरम्

(ग) ग्रामम्

उत्तरम्-(क) गुप्तप्रदेशम्

(ii) वयस्य, अपूर्वं खलु नामधेयम् ।

(क) वृद्ध !

(ख) पथिक !

(ग) मित्र !

उत्तरम्-(ग) मित्र !

(iii) अहं चन्दनदासम् इदानीं द्रष्टुमिच्छामि ।

(क) अचिरम्

(ख) अधुना

(ग) अकस्मात्

उत्तरम्-(ख) अधुना

(iv)आर्य ! <u>अलीकम्</u> एतत् ।

(क) असत्यम्

(ख) सत्यम्

(ग) अचिरम्

उत्तरम्-(क) असत्यम्

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2019

Series: JMS/1 **Set-4**

Code no. 52/1

Time Allowed: **3** hours Maximum Marks: **100**

निर्देशा :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति ।

(ii) प्रत्येकं खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि।

(iii) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया।

(iv) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।

खण्डः क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

प्रश्न 1.

अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत। निम्नलिखित अनुच्छेद को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।

भारतवर्षे 'ग्रीष्म-वर्षा-शरद्-हेमन्त-शिशिर-वसन्त' इति षड् ऋतवः भवन्ति । तेषु 'वसन्तः' ऋतुराजः कथ्यते। बसन्तः ऋतुः फाल्गुने चैत्रमासे च भवति। तदा शैत्यं न्यूनं भवति। वसन्तै द्वौ प्रमुखौ उत्सवौ स्तः-वसन्तोत्सवः होलिकोत्सवश्च । वसन्ते सर्वत्र प्रमोदः भवति। सर्वत्र प्रकृतिः विविधवः कुसुमैः हरितपल्लवैश्च सुसज्जिता दृश्यते।

आम्रवृक्षे कोकिलस्य मधुरध्वनिः सर्वान् जनान् आकर्षति । सर्वत्र रम्यं वातावरणं भवति। नराः, नार्यः, युवानः वृद्धाः च समुदं गायन्ति नृत्यन्ति च। धन्यः एषः ऋतुः यः प्रकृतेः अलौकिकीम् अद्‌भुतां रमणीयां रचनां च प्रदर्शयति । वयं प्रकृतिं नमामः।

(अ) एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **½ × 4 = 2 Marks**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल चार प्रश्न)

(i) ऋतुराजः कः कथ्यते?

(ii) भारतवर्षे कति ऋतवः भवन्ति?

(iii) वसन्ते शैत्यं कियत् भवति?

(iv) वसन्ते सर्वत्र कः भवति?

(v) आम्रवृक्षे कस्य मधुरध्वनिः सर्वान् जनान् आकर्षति?

उत्तर:

(i) वसन्तः।

(ii) षष्टः

(ii) न्यूनम्।

(iv) प्रमोदः।

(v) कोकिलस्य

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्)

पूर्णवाक्य में उत्तर दीजिए। (केवल दो प्रश्न) **1 × 2 = 2 Marks**

(i) वसन्ते कौ प्रमुखौ उत्सवौ भवतः?

(ii) वसन्ते सर्वत्रप्रकृतिः कीदृशी दृश्यते?

(iii) वसन्त ऋतुः कदा भवति?

उत्तर :

(i) वसन्ते द्वौ प्रमुखौ उत्सवौ स्तः-वसन्तोत्सवः होलिकोत्सवश्च।

(ii) वसन्ते सर्वप्रकृतिः विविधवर्णैः कुसुमैः हरितपल्लवैश्च सज्जिता दृश्यते।

(iii) वसन्तः ऋतुः फाल्गुने चैत्रमासे च भवति।

(स) यथानिर्देशम् उत्तरत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

निर्देशानुसार उत्तर दीजिए । (केवल चार प्रश्न) **1 × 4 = 4 Marks**

(i) नमामः' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(क) नराः

(ख) नार्यः

(ग) वयम्

(ii) अनुच्छेदे 'पुष्पैः' इत्यस्य समानार्थकं पदं कि प्रयुक्तम् ?

(क) विविधवर्णैः

(ख) कुसुमैः

(ग) पल्लवैः

(iii) 'अधिकम्' इति पदस्य विलोमपदं कि प्रयुक्तम्?

(क) न्यूनम |

(ख) शैत्यम्

(ग) रम्यम्

(iv) सर्वत्र रम्यं वातावरणं भवति। अत्र विशेषणपदं किं प्रयुक्तम्?

(क) सर्वत्र

(ख) रम्यम्।

(ग) वातावरणम्

(v) 'धन्यः एषः ऋतुः' अत्र 'एषः' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम्?

(क) उत्सवाय

(ख) प्रकृत्यै

(ग) वसन्ताय

उत्तर:

(i) (ग) वयम्,

(ii) (ख) कुसुमैः,

(iii) (क) न्यूनम्

(iv) (ख) रम्यम्,

(v) (ग) वसन्ताय।

(द) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्त शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। **2 Marks**

इस अनुच्छेद के लिए उपयुक्त शीर्षक संस्कृत में लिखिए।

उत्तर:

अस्य कृते उपयुक्तं शीर्षक वसन्तः/ऋतुराजः वा।

प्रश्न 2.

सञ्जयः छात्रः अस्ति। तेन पितरं प्रति अधोलिखितं पत्रं मञ्जूषा पत्रं मञ्जूषा-प्रदत्तपदैः पूरयित्वा तत्पत्रं पुनः लिखत। **1/2 × 10 = 5 Marks**

सञ्जय एक छात्र है। उसके द्वारा पिता को लिखे गए निम्नलिखित पत्र को मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से पूर्ण कर उसे पुनः लिखिए।

विवेकानन्द-छात्रावासः,

अहमदाबादनगरतः

दिनाङ्कः _

पूज्या : (i)__

सादरं प्रणामाः।

अत्र (ii) _ तत्रास्तु । इदं विज्ञाय भवान् (iii) _ भविष्यति यद् अस्मिन् वर्षे अहं दशमकक्षायां नवतिः प्रतिशतम् इति उत्तमाङ्कः (iv) _, जातः। एतस्मिन् अवसरे आगामि-मंगलवासरे विद्यालयपक्षतः (v) _ आयोजयिष्यते। अतः अहं (vi) __ सादरं सूचयामि यद् भवान् मात्रा (vii) _ अवश्यम् आगच्छतु । मम (viii) _ भविष्यति। मातृचरणयोः मम (ix) _ निवेदनीया।

भवतः (x) _ सञ्जयः।

मञ्जूषा |
स्नेहपात्रम्, उत्साहवर्धनम्, अतिप्रसन्नः, कुशलं, उत्तीर्णः, भवन्तम् पितृमहोदयाः, सह, प्रणामाञ्जलिः, सम्मानसमारोहः।

उत्तर :

विवेकानन्द-छात्रावास

अहमदाबादनगरतः

दिनाङ्क 20 मार्च 20XX

पूज्याः (i) पितृमहोदयाः

सादर प्रणामाः।।

अत्र (ii) कुशलं तत्रास्तु । इदं विज्ञाय भवान् (iii) अतिप्रसन्न भविष्यति यद् अस्मिन् वर्षे अहं दशमकक्षायाँ नवति प्रतिशतम इति उत्तमा (iv) उत्तीर्ण जातः। एतस्मिन अवसरे आगामि मंगलवासरे विद्यालय पक्षतः (V) सम्मानसमारोहः आयोजयिष्यते । अत: अहं (vi) भवन्तम सादरं सूचयामि यद भवान मात्रा (vii) सह अवश्यम आगच्छतु ममे (viii) उत्साहवर्धनम भविष्यति । मातृचरणयोः मम (ix) प्रणामाञ्जलिः निवेदनीया।

भवतः स्नेह पात्रम् सञ्जय

प्रश्न 3.

अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां साहाय्येन पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत ।

नीचे दिए गए चित्र का वर्णन मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से पाँच संस्कृत वाक्यों में कीजिए। **2 × 5 = 10 Marks**

मिलित्वा, उत्साहपूर्वकम्, शिशवः, उद्यानम्, बालकाः, बालिकाः अध्यापकः, अध्यापिका, वृक्षाः, विकसन्ति, पुष्पाणि, बहवः, धारायन्त्रम्।

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दाना साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्देदं लिखत ।

मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से निम्नलिखित विषय पर पाँच संस्कृत वाक्यों में एक अनुच्छेद लिखिए ।

''सत्सङ्गतिः''

मञ्जूषा
सज्जनानां, कथ्यते, सज्जनैः, साधुः, दुर्जनः, भवति, मनुष्योपरि, सहतेः, समुन्नतिम्, सह उपविशन्ति, प्रभावः, खादन्ति, धारयन्ति, स्वभावं, यादृशैः, भवति, तादृशः, एव।

उत्तर:

चित्रवर्णनम्

(1) एतत् उद्यानस्य चित्रम्।

(2) अत्र बालकाः बालिकाः च उत्साहपूर्वकम् क्रीडन्ति ।

(3) अध्यापक: अध्यापिकाः च तै: सह आमोदप्रमोद कुर्वन्ति।

(4) धारायन्त्रम् अतीव आकर्षकम् अस्ति।

(5) छात्रा: मिलित्वा आनन्दम् अनुभवन्ति ।

(6) बहूनि पुष्पाणि विकसन्ति । एतत् दृश्यम् सुन्दरम् ।

(7) एतत् दृश्यम् सुन्दरम् ।

अथवा

(1) सज्जनानां संगति सत्संगति भवति ।

(2) मानवाः यादृशैः सह उपविशन्ति तादृशं एव स्वभावं भवति ।

(3) सज्जनैः सह मनुष्य समन्नति प्राप्यते।

(4) दुर्जनः प्रभावं स्वभावं दुर्जनः भवति ।

(5) मनुष्यो परिं स्वभावं भवति।

खण्डः ग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम (अनुप्रयुक्त व्याकरण) 10 अङ्का

प्रश्न 4.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 1 × 4 = 4 Marks

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों में सन्धि अथवा सन्धि-विच्छेद करके लिखिए। (केवल चार प्रश्न)

(i) कार्यक्रमे भवतां सु+आगतम् अस्ति ।

(ii) पूर्वस्यां दिशायां भानुरुदेति ।

(iii) वृक्ष+छाया शोभते।

(iv) महा+ऋषिः वाल्मीकि रामायणं रचितवान् ।

(v) अस्माभिः जीवने सदाचारः पालनीयः।

उत्तर:

(i) स्वागतम्

(ii) भानुः + उदेति

(iii) वृक्षच्छाया

(iv) महर्षिः

(v) सत्+आचारः।

प्रश्न 5.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **1 × 4 = 4 Marks**

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों का समास अथवा विग्रह दिए गए विकल्पों में से चुनकर लिखिए। (केवल चार प्रश्न)

(i) लम्बम् उदरम् यस्य सः ……. इति कथ्यते।

(क) लम्बोदरम्

(ख) लम्बोदरः

(ग) लम्बोदरस्य

(ii) शिशिरवसन्तौ पुनरायातः

(क) शिशिरः च वसन्तः च

(ख) शिशिरम् च वसन्तम् च

(ग) शिशिरः वसन्तौ

(iii) विद्याहीनः नरः न शोभते।

(क) विद्यया हीनाः

(ख) विद्याः हीनाः

(ग) विद्यया हीनः

(iv) कार्यं निर्विघ्नं सम्पन्नम्।

(क) विघ्न अभावः

(ख) विघ्नानाम अभावः

(ग) विघ्नेन अभावः ।

(v) सरोवरे स्वच्छजलम् अस्ति।

(क) स्वच्छः जलम्

(ख) स्वच्छं जलम् |

(ग) स्वच्छस्य जलम्

उत्तर:

(i) (ख) लम्बोदरः

(ii) (क) शिशिरः च वसन्तः च,

(iii) (ग) विद्यया हीनः,

(iv) (ख) विघ्नानाम् अभावः,

(v) (ख) स्वच्छं जलम्।

प्रश्न 6.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा चितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 1 × 4 = 4 Marks

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों के प्रकृतिप्रत्ययों को जोड़कर या पृथक् करके चित उत्तर विकल्पों में से चुनकर लिखिए। (केवल चार प्रश्न)

(i) गणेशः गुणवान आसीत् ।

(क) गुण + मतुप

(ख) गुणं + मतुप

(ग) गुण + क्तवतु

(ii) इदं वायुयानं गम्+शतृ अस्ति।

(क) गच्छता

(ख) गच्छत्

(ग) गमत् ।

(iii) सज्जनैः भगवद्गीता पठितव्यो।

(क) पठ + तव्यत

(ख) पठ + तुमुन

(ग) पठ + अनीयर

(iv) 'स्वतंत्रता' अस्माकं मूल+ठक .... अधिकारः अस्ति ।

(क) मूलकः

(ख) मौलिकः

(ग) मूलिकः

(v) बालिका विद्यालयं गच्छति।

(क) बालिकः + डीप्

(ख) बालक + टाप

(ग) बालकः + डाप्

उत्तरः

(i) (क) गुण + मतुप्,

(ii) (ख) गच्छत्,

(iii) (क) पठ् + तव्यत्

(iv) (ख) मौलिकः,

(v) (ख) बालक + टाप् ।

प्रश्न 7.

अधोलिखितं संवादं मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदैः वाच्यपरिवर्तन कृत्वा पुनः लिखत।
1 × 3 = 3 Marks

अधोलिखित संवाद को मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से वाच्य परिवर्तन करते हुए संवाद को पुनः लिखिए।

शिक्षकः-किं त्वं संस्कृतम् जानासि?

छात्र-आम्, मया (i) _ ज्ञायते ।

शिक्षकः-किं भवान् महाभारतम् पठति ?

छात्रः-आम्, (ii) _ महाभारत पठ्यते ।

शिक्षकः-किं तव भगिनी आयुर्वेदं पठति।

छात्रः-आम तया आयुर्वेदः (iii) _ ।

मञ्जूषा
पठ्यते, संस्कृतम, मया

अथवा

अधोलिखितानां वाक्यानां वाच्यपरिवर्तनं कुरुत । निम्नलिखित वाक्यों में वाच्य परिवर्तन कीजिए ।

(क) त्वम् विद्यालयं गच्छसि।

(ख) अत्राः चित्राणि पश्यन्ति।

(ग) पाचकेन भोजनं पच्यते ।

उत्तरः

शिक्षकः-किं त्वं संस्कृतम् जानासि?

छात्र-आम्, मया (i) संस्कृतम ज्ञायते ।

शिक्षकः-किं भवान् महाभारतम् पठति ?

छात्र-आम्, (ii) मया महाभारतं पठ्यते।

शिक्षकः-किं तव भगिनी आयुर्वेदं पठति।

छात्र-आम्, तया आयुर्वेदः (iii) पठ्यते।

अथवा

(क) त्वया विद्यालयः गम्यते ।

(ख) छात्रं:/छत्राभिः चित्राणि दृश्यन्ते ।

(ग) पाचकः भोजनं पचति ।

प्रश्न 8.

अधोलिखितदिनचर्या या रिक्तस्थानानि संस्कृत कालबोधकशब्दैः पूरयत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्). **½ × 4 = 2 Marks**

निम्नलिखित दिनचर्या में रिक्त स्थानों की पूर्ति संस्कृतकालबोधक शब्दों से कीजिए । (केवल चार प्रश्न)

(i) अहं सायंकाले 4.30 वादने ……. क्रीडामि।

(ii) 5.00 वादने ……. क्रीडाङ्गणात् गृहम् आगच्छामि।

(iii) 7.15 वादने ……. भोजनम् करोमि।

(iv) 9.45 वादनं ……. पर्यन्तम् अध्ययनं करोमि।

(v) 10.00 वादने शयनं करोमि।

उत्तर:

(i) सार्ध चतुर् (वादने)

(ii) पञ्च (वादने)

(iii) सपाद सप्त (वादने)

(iv) पादोन दश (वादने)

(v) दश (वादने)

प्रश्न 9.

अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदत्तैः चितैः अध्ययपदैः पूरयत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **1 × 4= 4 Marks**

निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों की पूर्ति मञ्जूषा में दिए गए अव्यय पदों के द्वारा कीजिए । (केवल चार प्रश्न)

(क) ……… मेघाः वर्षन्ति ।

(ख) वृद्धः मार्गे ……… गच्छति ।

(ग) ……… राजा तथा प्रजा।

(घ) ……… अशोकः नृपः अभवत्।

(ङ) ……… नार्यस्तु पूज्यन्ते रमन्ते तत्र देवताः।

मञ्जूषा
यथा, सम्प्रति, यत्र, शनैः, पुरा

उत्तरः

(क) सम्प्रति

(ख) शनैः

(ग) यथा

(घ) पुरा

(ङ) यत्र

प्रश्न 10.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति । अशुद्धं पदं संशोध्य पुनः लिखत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **1 × 4= 4 Marks**

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पद अशुद्ध है। अशुद्ध पद को संशोधित कर पुनः लिखिए । (केवल चार प्रश्न)

(क) आवां संस्कृतम् पठामि।

(ख) जलम् निर्मलः अस्ति।

(ग) शिक्षकः छात्रान् पाठं पाठयन्ति।

(घ) वयम् पुष्पोत्सवं पश्यन्ति।

(ङ) ऊषा श्वः पत्रम् अलिखत्।

उत्तरः

(क) अहं

(ख) निर्मलम्

(ग) पाठ्यति

(घ) पश्यामः

(ङ) लेखिष्यति ।

खण्डः घ

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)।

प्रश्न 11.

अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत । **6 Marks**

निम्नलिखित गद्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

अथ व्रजन्तौ तौ गर्तसंकुले मार्गे क्रीडतः कांश्चित् बालकान् प्रेक्ष्य अवदताम्-भो भो बालकाः। कथमत्र नतोन्नते विषमे मार्गे क्रीडथ? यदि कश्चिद् गते पतेत् तर्हि स विकलाङ्गो भूत्वा चिरं क्लेशम् अनुभवेत् ? तच्छ्रुत्वा तेषु कश्चित् उद्दण्डः बालकः उवाच "अयि भो! यद्येवं तर्हि कथं भवन्तौ सुपथं परित्यज्य अनेन कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ ? अपि इदम् श्रेयस्करम्"?

(अ) एकपदेन उतरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2=2 Marks**

एक शब्द में उत्तर दीजिए। (केवल दो प्रश्न)

(क) तौ कोन् प्रेक्ष्य अवदताम्?

(ख) बालकाः कीदृशे विषमे मार्गे क्रीडन्ति स्म?

(ग) यदि कश्चिद् गते पतेत् तर्हि सः किं भूत्वा चिरं क्लेशम अनुभवेत् ?

उत्तर :

(क) बालकान्।

(ख) नतोन्नते।

(ग) विकलाङ्गः।

(ब) पूर्णवाक्येन उतरत। (केवलं प्रश्नमेकम्) **2 × 1 = 2 Marks**

पूर्णवाक्य में उत्तर दीजिए। (केवल एक प्रश्न)

(क) तौ कीदृशे मार्गे क्रीडतः बालकान् अपश्यताम् ?

(ख) उद्दण्डः बालकः किम् अवदत् ?

उत्तरः

(क) तौ गर्तसंकुले नतोन्नते मार्गे अपश्यताम्।

(ख)"अयि भो! यद्येवं तर्हि कथं भवन्तौ सुपथं परित्यज्य अनेन कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ, अपि इद

म् श्रेयस्करम्।

(स) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत । (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) [,✓✓(i) (ग) बालकः

(ii) (ख) सुपथम्।

(iii) (ख) बालकेभ्यः

(iv) (क) उद्दण्डः

(v) (ख) अवदताम् **।**

प्रश्न 12.

अधोलिखितं पद्यं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत । [6]

निम्नलिखित पद्य को पढकर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

क्रोधाद् भवति सम्मोहः सम्मोहात्स्मृतिविभ्रमः।

स्मृतिभ्रंशाद् बुद्धिनाशो बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ।।

(अ) एकपदेन उत्तरत । (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2 = 2 Marks**

एक शब्द में उत्तर दीजिए । (केवल दो प्रश्न)

(क) क्रोधात् किं भवति?

(ख) मनुष्यः कस्मात् प्रणश्यति ?

(ग) सम्मोहात् किं भवति?

उत्तरः

(क) सम्मोहः

(ख) बुद्धिनाशात्

(ग) स्मृतिविभ्रमः/स्मृतिभ्रंशः

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत (केवलं प्रश्नमेकम्) पूर्णवाक्य में उत्तर दीजिए । (केवल एक प्रश्न)
1 × 1 = 2 Marks

(क) बुद्धिनाशः कस्मात् भवति ?

(ख) सम्मोहः कदा जायते ?

उत्तरः

(क) बुद्धिनाशः स्मृतिभ्रंशात् भवति ।

(ख) सम्मोहः क्रोधात जायते/भवति ।

(स) प्रदत्तविकल्पेभ्यः चितम् उत्तरं चित्वा लिखत । **(केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) ½ × 4 = 2 Marks**

दिए गए विकल्पों में से चित चुनकर लिखिए । (केवल चार प्रश्न)

(i) 'प्रणश्यति' इतिक्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(क) क्रोधः

(ख) भवति

(ग) नरः |

(ii) 'विस्मृतिः' इत्यस्य विलोमपदं किं प्रयुक्तम्?

(क) 'स्मृति' इति ।

(ख) विभ्रमः

(ग) नाशः

(iii) 'मति' शब्दस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम्?

(क) सम्मोहः |

(ख) 'बुद्धि' इति

(ग) स्मृतिः

(iv) सम्मोहः' इतिकर्तृपदस्य क्रियापदं किम्?

(क) क्रोधाद् |

(ख) प्रणश्यति ।

(ग) भवति

(v) 'अविवेकः' इत्यर्थे कि समानार्थकं पदं प्रयुक्तम्?

(क) क्रोधः

(ख) सम्मोहः

(ग) स्मृतिभ्रंशः

उत्तरः

(i) (ग) नरः

(ii) (क) स्मृतिः इति

(iii) (ख) बुद्धिः इति

(iv) (ग) भवति

(v) (ख) सम्मोहः

प्रश्न 13.

अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत।

नीचे लिखे नाट्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।

भीमसेन :—(युधिष्ठिरं प्रति) भ्रातः। द्रौणिम् अनुगन्तुं मह्यम् अनुमतिं ददातु भवान्।

युधिष्ठिर :-गच्छ वत्स! विजयी भव! नकुलः तव

सारथिः भवतु । (भीमसेनः निर्गच्छति, श्रीकृष्णः अर्जुनेन सह प्रविशति ।)

श्रीकृष्ण : भो ! धर्मराज! समीचीनं न कृतं भवता । पुत्रशोकविह्वलः भीमसेनः एकाकी एव द्रौणिं हन्तुम् अभिधावति।

युधिष्ठिरः–भगवन् । सः तु एकाकी एवं द्रोणपुत्राय अलम्।

श्रीकृष्णः-वत्स! न जानाति भवान् द्रौणेः चपलां प्रकृतिम् ।

पितुः द्रोणात् प्राप्तं ब्रह्मशिरः नार्म अस्त्रं विद्यते तस्य पार्वे। यदि तत् प्रयुज्यते, सर्वा पृथ्वी दग्धा स्यात् ।

(अ) एकपदेन उत्तरत। (केवलं प्रश्नद्वयम्) **1 × 2 = 2 Marks**

एक शब्द में उत्तर दीजिए। (केवल दो प्रश्न)

(क) पितुः द्रोणात् प्राप्तं कि नाम अस्त्रं द्रौणेः पार्वे विद्यते ?

(ख) 'समीचीनं न कृतं भवता' इति श्रीकृष्णः के प्रति कथयति ?

(ग) नकुलः कस्य सारथिः भविष्यति ?

उत्तर :

(क) ब्रह्मशिरः।

(ख) युधिष्ठिरम् ।

(ग) भीमसेनस्य।

(ब) पूर्णवाक्येन उत्तरत। (केवलं प्रश्नमेकम्) पूर्णवाक्य में उत्तर दीजिए। (केवल एक प्रश्न) **2 × 1 = 2 Marks**

(क) कम् अनुगन्तुम् भीमसेनाय युधिष्ठिरः अनुमतिं यच्छेत् ?

(ख) यदि ब्रह्मशिरः अस्त्रं प्रयुज्यते तर्हि किं स्यात् ?

उत्तर :

(क) द्रौणिं/द्रोणपुत्रम् अनुगन्तुम् भीमसेनाय युधिष्ठिरः अनुमतिं यच्छेत ।

(ख) यदि ब्रह्मशिरः अस्त्रं प्रयुज्यते तर्हि सर्वा पृथ्वी दग्धा स्यात् ।

(स) यथानिर्देशं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चितम् उत्तरं चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

½ × 4 = 2 Marks

दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखिए। (केवल चार प्रश्न)

(i) 'अभिधावति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(क) भीमसेनः

(ख) श्रीकृष्णः

(ग) अर्जुनः ।

(ii) प्रकृतिम्' इति पदस्य विशेषणपदं किम्?

(क) द्रौणेः

(ख) चपलाम्

(ग) भवान्

(iii) 'सः' इति पदं कस्मै प्रयुक्तम्?

(क) श्रीकृष्णाय

(ख) द्रोणपुत्राय

(ग) भीमसेनाय

(iv) 'समीपे' इति समानार्थकं पदं किं प्रयुक्तम्?

(क) सह

(ख) पार्श्वे

(ग) समीचीनम् ।

(v) 'पुत्रशोकविह्वलः' इति कस्य विशेषणपदम् अस्ति?

(क) भीमसेनस्य,

(ख) अर्जुनस्य

(ग) श्रीकृष्णस्य

उत्तरः

(i) (क) भीमसेनः

(ii) (ख) चपलाम्।

(iii) (ग) भीमसेनाय

(iv) (ख) पार्श्वे

(v) (क) भीमसेनस्य।

प्रश्न 14.

रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **1 × 4 = 4 Marks**

रेखांकित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण कीजिए। (केवल चार प्रश्न)

(i) लोके धैर्यवान् परिभवं न प्राप्नोति।

(ii) साधूनां चित्ते वाचि च सरलता भवति ।

(iii) राजहंसः काकस्य ध्वनिं श्रुत्वा व्याकुलः भवति ।

(iv) पिता पुत्राय बाल्ये विद्याधनं यच्छति ।

(v) मनुष्यः साधुवृत्तिं समाचरेत् ।

उत्तर :

(i) लोके कः परिभवं न प्राप्नोति ।

(ii) साधूनां चित्ते वाचि च का/किम् भवति ।

(iii) राजहंसः कस्य ध्वनिं श्रुत्वा व्याकुलः भवति ।

(iv) पिता कस्मै बाल्ये विद्याधनं यच्छति।

(v) मनुष्यः काम्/किम् समाचरेत् ?

प्रश्न 15.

मजूषातः समुचितपदानि चित्वा, अधोलिखित श्लोकयोः अन्वयं पूरयत।

2 + 2 = 4 Marks

मञ्जूषा में से समुचित पद चुनकर निम्नलिखित दोनों श्लोकों के अन्वय को पूर्ण कीजिए।

(क) विद्वांस एव लोकेऽस्मिन् चक्षुष्मन्तः प्रकीर्तिता :।

अन्येषां वदने ये तु ते चक्षुनामिनी मते ।। **½ × 4 = 2 Marks**

अन्वयः अस्मिन् (i) विद्वांसः एवं चक्षुष्मन्तः (ii) ...... अन्येषां वदने ये (चक्षुषी) (iii) ...... तु चक्षुनामिनी (iv) ...... ।

(ख) ये इच्छत्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च। **½ × 4 = 2 Marks**

न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च ।

अन्वयः।

यः (i) श्रेयः प्रभूतानि

(ii) च इच्छति, सः

(iii) परेभ्यः

(iv) कर्म न कुर्यात्।।

मञ्जूषा
मते, ते प्रकीर्तिताः, लोके, सुखानि, अहितम् आत्मनः, कदापि।

उत्तर :

उत्तर:

(क)

(i) लोके

(ii) प्रकीर्तिताः

(iii) ते

(iv) गते ।

(ख)

(i) आत्मनः

(ii) सुखानि

(iii) कदापि

(iv) अहितम्

प्रश्न 16.

अधोलिखितानां कथनानां समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत। (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)

निम्नलिखित कथनों के समुचित भाव विकल्पों में से चुनकर लिखिए। (केवल चार प्रश्न)

1 × 4 = 4 Marks

(i) सततं चक्रवत् परिवर्तमानः।

(क) सदा

(ख) निरन्तरम्

(ग) भ्रमन्तम्

(ii) आपदां तरणिः धैर्यम्।

(क) इच्छा

(ख) नौका

(ग) शक्तिः

(iii) विषादं त्यक्त्वा उद्यमः क्रियताम्।

(क) दुःखम् ।

(ख) सुखम्

(ग) प्रसादम् ।

(iv) काकस्य गात्रं यदि काञ्चनस्य।

(क) चञ्चुः

(ख) शरीरम्

(ग) मुखम् ।

(v) वत्स! न जानाति भवान् द्रौणेः चपलां प्रकृतिम।

(क) वाचम् |

(ख) स्वभावम्

(ग) कीर्तिम्

उत्तर :

(i) (ख) निरन्तरम्

(ii) (ख) नौका

(iii) (क) दुःखम्

(iv) (ख) शरीरम्

(v) (ख) स्वभावम्

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2018

Series: TYM **Set-4**

Code no. 52

Time Allowed: **3** hours Maximum Marks: **80**

SECTION - A

अपठितांश – अवबोधनम् (अपठितांश – अवबोधन)

प्रश्न 1.

अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत : **10 Marks**

(निम्नलिखित अनुच्छेद को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में दीजिए।)

कस्मिंश्चित् ग्रामे कदाचन अशीतिवर्षीयः एको वृद्धः मार्गे आम्रवृक्षान् आरोपयति स्म। तं दृष्ट्वा महानगरात् आगच्छन् कश्चन युवा पृष्टवान् — भो महानुभाव ! तव अवस्था प्रायशः अशीतिवर्षीया प्रतीयते । एतत् च स्वाभाविकं यदा एते वृक्षाः फलानि दास्यन्ति, तदा त्वं जीवितो न भविष्यसि । अतः किमर्थम् इमं निष्फलं प्रयासं करोषि ? स वृद्धः उक्तवान् – मया साम्प्रतम् इतरैः आरोपितानां वृक्षाणां फलानि खाद्यन्ते । एवं मयापि आरोपितानाम् एतेषां वृक्षाणां फलानि आगामिभविष्यत्काले लोकाः खादेयुः – इत्येतदर्थम् अहम् एतेषाम् आरोपणं करोमि। वस्तुतः मनुष्येण केवल स्वार्थचिन्तनं न कर्तव्यम्।

प्रश्नाः

I. एकपदेनोत्तरतएक शब्द में उत्तर दीजिए। **1/2 × 4 = 2 Marks**

(i) कश्चन युवा कुतः आगच्छति स्म?

(ii) मनुष्येण केवलं किं न कर्तव्यम्?

(iii) 'तरुः' इत्यर्थे कः पर्यायशब्दः अत्र प्रयुक्तः?

(iv) ’‘मृतः’ इत्यस्य विपरीतार्थकं पदं किम्?

उत्तर:

(i) महानगरात्

(ii) स्वार्थचिन्तनम्

(iii) वृक्षाः

(iv) जीवितो

II. पूर्णवाक्येनोत्तरत-

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए। 2 × 2 = 4 Marks

(i) वृद्धः किं विचार्य वृक्षाणाम् आरोपणं करोतिस्म ?

(ii) युवा तं वृद्धं किम् अपृच्छत् ?

उत्तर:

(i) मया साम्प्रतम् इतरैः आरोपितानां वृक्षाणां फलानि खाद्यन्ते।

(ii) भो महानुभाव! तव अवस्था प्रायशः अशीतिवर्षीया प्रतीयते यदा एते वृक्षाः फलानि दास्यन्ति, तदा त्वं जीवितो न भविष्यति I

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः चितम् उत्तरं चित्वा लिखत। दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखिए। 4 × 4 = 2 Marks

(i) ‘आरोपयति स्म’ इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम्?

(क) युवा

(ख) वृद्धः

(ग) वृक्षाः ।

(घ) लोकाः।

(ii) 'प्रयासम्' इत्यस्य किं विशेषणम् अत्र प्रयुक्तम्?

(क) प्रायशः

(ख) निष्फलम्

(ग) युवा

(घ) साम्प्रतम्।

(iii) अधुना इत्यस्य किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(क) स्वाभाविकम्

(ख) साम्प्रतम्

(ग) एवम

(घ) युवा।

(iv) वृद्धः'इत्यस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(क) जीवित

(ख) लोकाः

(ग) युवा

(घ) मया।

उत्तर:

(i) (ख) वृद्धः

(ii) (ख) निष्फलम् ।

(iii) (ख) साम्प्रतम् ।

(iv) (ग) युवा

IV. अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। इस अनुच्छेद के लिए उपयुक्त शीर्षक संस्कृत में लिखिए। **2 Marks**

उत्तर:

उपयुक्त शीर्षकः – मनुष्येण केवल स्वार्थचिन्तनम् न कर्तृणाम्।

खण्डः ख **15 Marks**

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक कार्य)

प्रश्न 2.

सखीं प्रति लिखितम् अधःपत्रं मञ्जूषाप्रदत्तशब्दैः पूरयित्वा पुनः लिखत।

सखी को लिखे गए निम्नलिखित पत्र को मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से पूर्ण कर पुनः लिखिए। **1/2 × 10 = 5 Marks**

शिमलानगरात्

दिनाङ्कः ……..

प्रिये शकुन्तले !

सप्रेम (i) ____।

अद्यैव तव पत्रं प्राप्तम्। तव अर्धवार्षिकीपरीक्षा (ii) _____ । त्वं च परीक्षापरिणामं (iii) _ अत्रान्तरे, त्वं (iv) _____ आगच्छ । अत्र शैत्यं प्रवृद्धम्। (v) _____ । प्रारम्भे हिमपातः (vi) _____ यदा हिमपातो भवति, तदा वृक्षाः वनस्पतयः, राजमार्गाः श्वेतवर्णवस्त्रैः आच्छादिताः इव (vii) ____ शोभन्ते। देशस्य विभिन्नभागेभ्यः (viii) ____ एतद् द्रष्टुम् अत्र आगच्छन्ति । मम गृहे सर्वे (ix) _____ वीक्ष्य प्रसन्नाः भविष्यन्ति । आशासे त्वं नूनम् आगमिष्यसि । गृहे सर्वेभ्यः मम प्रणामाञ्जलयः

(x) ____

तव अभिन्नहृदया

प्रियंवदा

मञ्जूषा
निवेदनीयाः पर्यटका, त्वाम, नमो-नमः, सम्पन्ना, प्रतीक्षसे, | सम्भाव्यते, शिमलानगरम्, आगामिमासस्य।

उत्तरः

शिमलानगरात्

दिनाङ्कः 1 जनवरी 20xx

प्रिये शकुन्तले !

सप्रेम (i) नमोनमः ।

अद्यैव तव पत्रं प्राप्तम् । तव अर्धवार्षिकीपरीक्षा (ii) सम्पन्ना त्वं च परीक्षापरिणामं (iii) प्रतीक्षसे अत्रान्तरे, त्वं (iv) शिमलानगरम् आगच्छ। अत्र शैत्यं प्रवृद्धम् । (v) आमामिमासस्य प्रारम्भे हिमपात: (vi) सम्भाव्यते । यदा हिमपातो भवति, तदा वृक्षा: वनस्पतयः, राजमार्गा : श्वेतवर्ण वस्त्रे : आच्छादिताः इव (vii) अतीव शोभन्ते। देशस्य विभिन्नभागेभ्यः (viii) पर्यटका एतद् द्रष्टुम् अत्र आगच्छन्ति । मम गृहे सर्वे (ix) त्वाम वीक्ष्य प्रसन्नाः भविष्यन्ति । आशासे त्वं नूनम् आगमिष्यसि । गृहे सर्वेभ्य: मम प्रणामाञ्जलयः (x) निवेदनीयाः ।

तव अभिन्नहृदया।

प्रियंवदा

प्रश्न 3.

अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां साहाय्येन पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत-

(नीचे दिए गए चित्र का वर्णन मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से पाँच संस्कृत वाक्यों में कीजिए।) **2 × 5 = 10 Marks**

मजूषा-

व्याधः, तण्डुलान्, प्रसार्य, जालम्, प्रासारयत्, वने, वृक्षाः, कपोताः, मिलित्वा, आदाय, नभसि, उड्डीय, अन्यत्र, धावति, नष्टम् ।।

उत्तर:

(क) अस्मिन् चित्रे वने वृक्षाः कपोता: च सन्ति।

(ख) व्याधः वने तण्डुलान् प्रासारयत् ।

(ग) कपोता: मिलित्वा जालम् आदाय नभसि उड्डयन ।

(घ) व्याधः जालं दृष्ट्वा धावति।

(ङ) कपोता: मिलित्वा जालम् उड्डीय नभसि अगच्छन्।

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत। मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से निम्नलिखित विषय पर पाँच संस्कृत वाक्यों में एक अनुच्छेद लिखिए। **2 × 5 = 10 Marks**

'स्वतन्त्रता दिवस'

मञ्जूषा-

अगस्तमासे, पञ्चदशे, दीर्घकालिक, परतन्त्रतानन्तरम्, मुख्यसमारोहः, राजधान्याम्, रक्तदुर्ग प्राचीरे राष्ट्रियध्वजः, प्रधानमन्त्री, विद्यालयीयछात्राः, वातावरणम्, राज्यानां राजधानी, अभिवादनम्, आयोज्यते, राष्ट्रियसम्बोधनम्।

उत्तर:

(क) दीर्घकालिक-परतन्त्रतानन्तरम् अगस्तमासे पञ्चदशे अस्माकं देश: स्वतंत्रः अभवत् ।

(ख) अस्मिन् दिवसे प्रधानमन्त्री रक्तदुर्गप्राचीरे राष्ट्रीयध्वजस्य आरोहरम् अभिवादनम् च करोति ।

(ग) प्रधानमन्त्री राष्ट्रीय सम्बोधनम् करोति ।

(घ) अस्मिदिवसे राजधान्याम् मुख्य समारोहः आयोज्यते ।

(ङ) अस्मिन् दिवसे राज्यानां राजधानीषु विद्यालयीयछात्रैः राष्ट्रियध्वजस्य अभिवादनम् आयोज्यते ।।

खण्डःग **25 Marks**

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

प्रश्न 4.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितसन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत । **1×4=4 Marks**

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों में सन्धि अथवा सन्धिविच्छेद करके लिखिए।

(i) अस्य नाटकस्य नै + अकः कः अस्ति ?

(ii) मदोद्धताः कपयः अवदन् ।

(iii) तस्य राज्ञः एक + छत्रं राज्यम् आसीत् ।

(iv) कृष्णः चलति कुरुक्षेत्रे ।

उत्तर:

(i) नायकः

(ii) मद + उद्धताः

(iii) एकच्छत्रं

(iv) कृष्णश्चलति |

प्रश्न 5.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्किपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्त विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत-

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों को समास अथवा विग्रह दिए गए विकल्पों में से चुनकर लिखिए।) **1 × 4 = 4 Marks**

(क) अद्य राष्ट्रपतेः भवने संस्कृतविदुषां सम्मानसमारोहः आयोज्यते।

(i) राष्ट्रपतिनिवासे

(ii) राष्ट्रपतीयभवने

(iii) राष्ट्रपतिभवने।

(ख) कदापि अनृतं न वक्तव्यम्।

(i) ने ऋतम् ।

(ii) अनु + क्त

(iii) ऋत + न।

(ग) माता-पितरौ प्रणम्य परीक्षाभवनं गच्छ।

(i) माता च पितरौ च

(ii) माता च पिता च

(iii) मातरौ च पितरौ च ।

(घ) एतद् आचरणं साधुजनस्य रूपस्य योग्यं नास्ति ।

(i) रूपयोग्यम्

(ii) रूपस्य निकटे

(iii) अनुरूपम्।

उत्तरः

(क) (iii) राष्ट्रपतिभवने

(ख) (i) न ऋतम्

(ग) (ii) माता च पिता च

(घ) (iii) अनुरूपम् ।

प्रश्न 6.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पदों के प्रकृति प्रत्ययों को जोड़कर या पृथक् करके उचित उत्तर विकल्पों में से चुनकर लिखिए।) 1 × 4= 4 Marks

(क) आपद्गतेनापि एतद् अस्त्रं मानवेषु न प्र + युज् + तव्यत् ।

(i) प्रयोजनीयम्

(ii) प्रयोक्तव्यम्।

(iii) प्रयुक्तम् ।

(ख) भवान् जानाति द्रौणेः चपलाम् प्रकतिम्।

(i) चपल + टाप्

(ii) चपल + ला

(iii) चपल + आम्।

(ग) यथासमयं सर्वेषां महत्वं विद्यते।

(i) महत् + त्व

(ii) महान् + त्वम् ।

(iii) महत् + तु।

(घ) धैर्यवान् जनः लोके पराभवं न प्राप्नोति ।

(i) धैर्य + मतुप् ।

(ii) धैर्य + क्तवतु ,

(iii) धैर्य + शानन्।

उत्तर:

(क) (ii) प्रयोक्तव्यम्

(ख) (i) चपल + टाप् ।

(ग) (i) महत् + त्व

(घ) (i) धैर्य + मतुप्

प्रश्न 7.

अधोलिखितं संवादं मञ्जूषायां प्रदत्तैः पदै वाच्यपरिवर्तन कृत्वा पूरयित्वा च पुनः लिखत।। अधोलिखित संवाद को मञ्जूषा में दिए गए शब्दों की सहायता से वाच्य परिवर्तन करते हुए सम्पूर्ण संवाद पुनः लिखिए। **1 × 3 = 3 Marks**

रमेशः – किम् अशोकः पाठं पठति ?

सुधा – आम्, अशोकेन (i) _____ पठ्यते।

सुधाकरः – किं दिनेशः अध्यापकं नमस्करोति ? ।

अशोकः – आम्, (ii) _____ अध्यापक : नमस्क्रियते ।

शिक्षकः – किं तव माता आपणात् फलानि आनयति ?

छात्रः – आम्, मम मात्रा आपणात् फलानि (iii) _____।

संवाद :

रमेशः – किम् अशोकः पाठं पठति ?

सुधा – आम्, अशोकेन पाठः पठ्यते ।

सुधाकरः – किं दिनेशः अध्यापकं नमस्करोति ?

अशोकः – आम्ए दिनेशेन अध्यापकः नमस्क्रियते।

शिक्षकः – किं तव माता आपणात् फलानि आनयति ?

छात्रः – आम्, मम मात्रा आप्रणात् फलानि आनीयन्ते।

मञ्जूषा
आनीयन्ते दिनेशेन, पाठः,।

प्रश्न 8.

अधोलिखितदिनचर्यायां रिक्तस्थानानि कालबोधकशब्दैः पूर्यन्ताम्।

अधोलिखित दिनचर्या में रिक्त स्थानों की पूर्ति कालबोधक शब्दों से कीजिए।

1/2×4=2 Marks

(i) मम भ्राता प्रात: 5.00 भ्रमणार्थं गच्छति।

(ii) अहं प्रात: 8.30 कार्यालयं गच्छामि।

(iii) तव माता मध्या 2.00 विद्यालयात् आगच्छति।

(iv) मम जनकः सायं 7.30 गृहं प्राप्नोति।

उत्तर:

(i) मम भ्राता प्रातः <u>पञ्चवादने</u> भ्रमणार्थं गच्छति।

(ii) अहं प्रातः <u>सार्धाष्टवादने</u> कार्यालयं गच्छति।

(iii) तव माता मध्या <u>द्विवादने</u> विद्यालयात् आगच्छति।

(iv) मम जनक: सायं <u>सार्धसप्तवादने</u> गृहं प्राप्नोति।

प्रश्न 9.

अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखत। (निम्नलिखित वाक्यों में रिक्त स्थानों की पूर्ति मजूषा में दिए गए अव्यय पदों के द्वारा कीजिए।) **1 × 4 = 4 Marks**

(i) किं त्वम् _ वाराणस गमिष्यसि।

(ii) प्रातः कालः संजातः, _ निद्रा न युज्यते ।

(iii) सः सर्वं वृत्तान्तं निवेद्य सकरुणम् _ अक्रन्दत् ।

(iv) अश्वाः प्राणत्राणाय _ अंधावन्।

मञ्जूषा
इतस्ततः, अपि, उच्चैः, सम्प्रति ।

उत्तर :

(i) अपि

(ii) सम्प्रति

(iii) उच्चैः

(iv) इतस्ततः

प्रश्न 10.

अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति। अशुद्धं पदं संशोध्य पुनः लिखत।

निम्नलिखित वाक्यों में रेखांकित पद अशुद्ध हैं। अशुद्ध पद को संशोधित कर पुनः लिखिए। **1 × 4 = 4 Marks**

(i) द्वे बालिके विद्यालयं गच्छति ।

(ii) किम् अहं सर्वे पुस्तकानि आदाय गच्छानि?

(iii) विजयः भ्रमणार्थं श्वः न गच्छति।

(iv) किं शकुन्तला अध्ययने रतः अस्ति?

उत्तरः

(i) द्वे बालिके विद्यालयं गच्छतः।

(ii) किं अहम् सर्वाणि पुस्तकानि आदाय गच्छानि?

(iii) विजयः भ्रमणार्थ श्वः न गमिष्यति।

(iv) किं शकुन्तला अध्ययने रता अस्ति ?

खण्डः घ

पठित – अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

प्रश्न 11.

अधोलिखित गद्यांश, पद्यं, नाटयांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत। निम्नलिखित गद्यांश, पद्य और नाट्यांश को पढ़कर दिए गए प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए।

(अ) गद्यांशः-

राजा उवाच – भगवन् ! भवन्मनोरथं पूरयित्वा आत्मानम् । अनुगृहीतं कर्तुम् इच्छामि। आदिश्यताम् – 'किं करवाणि ?' विप्रः उवाच – यदि भवान् प्रीतः तदा त्वत्तः एकस्य चक्षुषः दानम् इच्छामि, येन मम लोकयात्रा निर्बाधा भवेत् । तत् श्रुत्वा राजा अचिन्तयत् – लोके चक्षुर्दानं दुष्करम् एव । नूनम् ईदृशं दानम् इच्छन् अयं याचकः केनापि प्रेरितः स्यात् । अथवा भवतु नाम। इति विचार्य राजा अभाषत – भो मित्र ! किमेकेन चक्षुषा । अहं भवते ' चक्षुर्द्वयमेव प्रयच्छामि।

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत।

(एक शब्द में उत्तर दीजिए।) **1 × 2 = 2 Marks**

(i) लोक चक्षुर्दानं दुष्करमेव' इति कः अचिन्तयत् ?

(ii) राजा कम् अनुगृहीतं कर्तुम् इच्छति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए। **2 × 1 = 2 Marks**

'विप्रः राजानं किम् उक्तवान् ?

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत।

दिए गए विकल्पों में से चित उत्तर चुनकर लिखिए। **4 × 4 = 2 Marks**

(क) अनुच्छेदे 'लोकयात्रा' इत्यस्य किं विशेषणम् ?

(i) प्रीतः

(ii) निर्बाधा

(iii) चक्षुर्द्वयम्।

(ख) उवाच' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) विप्रः

(ii) याचकः

(iii) राजा।

(ग) 'तव' इत्यस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) भवते

(ii) मम

(iii) विप्रः ।

(घ) “मम लोकयात्रा’ इत्यत्र ‘मम’ इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) राज्ञे ।

(ii) विप्राये

(iii) लोकाय।।

उत्तर:

I. (अ) राजा

(ब) आत्मानम्

II. “यदि भवान् प्रीतः तदा त्वत: एकस्य चक्षुषः दानम् इच्छामि, येन मम् लोकयात्रा निर्बाधा भवेत्।

III.

(क) (ii) निर्बाधा

(ख) (i) विप्रः या (iii) राजा

(ग) (ii) मम

(घ) (ii) विप्राय

(आ) पद्यम्

चञ्चलं हि मनः कृष्ण ! प्रमाथि बलवद्दढम् ।

तस्याहं निग्रहं मन्ये वायोरिव सुदुष्करम् ।

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत।

एक शब्द में उत्तर दीजिए। **1 × 2 = 2 Marks**

(i) कस्य निग्रहम् अर्जुनः सुदुष्करं कथयति ?

(ii) चञ्चलं किम अस्ति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

पूर्णवाक्य में उत्तर दीजिए। 2 × 1 = 2 Marks

मनः कीदृशम् भवति ?

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः चितम् उत्तरं चित्वा लिखत। दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखिए। 4 × 4 = 2 Marks

(क) श्लोके 'अतिकठिनम्' इत्यर्थे कि पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?

(i) चञ्चलम्

(ii) प्रमाथि

(iii) सुदुष्करम्।

(ख) "मन्ये' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) कृष्णः

(ii) मनः

(iii) अहम्।

(ग) 'अहम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) श्रीकृष्णाय

(ii) अर्जुनाय

(iii) मनसे।

(घ) स्थिरम्' इत्यस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) प्रमाथि

(ii) दृढम्

(iii) चञ्चलम्

उत्तर:

I. (i) मनसः

(ii) मनः

II.

पूर्ण वाक्य में उत्तर

मन: चञ्चलं भवति ।

III.

(क) (i) सुदुष्करम्

(ख) (ii) अहम् ।

(ग) (i) अर्जुनाय

(घ) (iii) चञ्चलम् ।

(इ) नाट्यांशः

हिमांशुः – अहं चिन्तयामि यत् 'अरुणः' तु सूर्यस्य पर्यायः। अस्य प्रकाश: सर्वप्रथमम् इमं प्रदेशं स्पृशति । अतः अरुणस्य प्रदेशः अरुणाचलः।

पर्यटनाधिकारी – शोभनम् । उचितम् उक्तम् । हिमाद्रितुङ्गशृङ्ग सुशोभिता सूर्योदयभूमिः इयम् । अत: अरुणाचलः । अस्मिन् प्रदेशे पञ्चादशधिकाः नद्यः प्रवहन्ति । विपुला च अत्र वनसम्पदा । वनौषधीनां तु अयं स्रोत एव । पुष्पाणां समृद्धिः सुगन्धिः च मनोहरः । शुद्धपर्यावरणेन युक्तस्य अस्य प्रदेशस्य केवलं प्रकृतिः एव ने विविधा मनोहरा च प्रत्युत संस्कृतिः अपि ।

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत।

एक शब्द में उत्तर दीजिए। **1 × 2 = 2 Marks**

(क) अस्मिन् प्रदेशे कति नद्यः प्रवहन्ति ?

(ख) कस्य प्रकाशः सर्वप्रथमम् इमं प्रदेशं स्पृशति ?

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

पूर्ण वाक्य में उत्तर दीजिए। **2 × 1 = 2 Marks**

अयं प्रदेशः अरुणाचलः कुतः कथ्यते ?

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः चितम् उत्तरं चित्वा लिखत। दिए गए विकल्पों में से उचित उत्तर चुनकर लिखिए। **4 × 4 = 2 Marks**

(क) 'स्पृशति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) हिमांशुः

(ii) पर्यटनाधिकारी

(iii) प्रकाशः।

(ख) 'हिमालय' इत्यर्थे किं पर्यायपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) सूर्योदयभूमिः

(ii) हिमाद्रिः

(iii) स्रोतः।

(ग) 'दूषित' इत्यस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) समृद्धि

(ii) मनोहरी

(iii) शुद्ध।

(घ) 'अयं स्रोत एव' इत्यत्र 'अयम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) सूर्योदयाय

(ii) वनौषधिभ्यः

(iii) अरुणाचलाय।

उत्तरः

I.

(क) पञ्चादशधिकाः

(ख) सूर्यस्य

II. अरुणस्य प्रकाशः सर्वप्रथमम् इमं प्रदेशं स्पृशति । अतः अरुणस्य प्रदेशः अरुणाचलः।

III.

(1) (ii) प्रकाशः

(2) (ii) हिमान्द्रिः

(3) (i) शुद्ध

(4) (iii) अरुणाचलाय

प्रश्न 12.

रेखाङ्कित-पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत। रेखाङ्कित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण कीजिए। **1 × 4 = 4 Marks**

(i) <u>शक्रस्य</u> प्रभावेण तस्य एकं चक्षुः प्रतिष्ठितम्।

(ii) बोधिसत्त्वः <u>शिबीना</u> राजा बभूव।

(iii) हा हन्त ! अवधीरिताः <u>अस्माभिः</u> गुरुजनोपदेशाः।

(iv) मौनं धृत्वा <u>मीनान्</u> क्रूरतया भक्षयसि

उत्तर:

(i) कस्य प्रभावेण तस्य एकं चक्षुः प्रतिष्ठितम् ?

(ii) बोधिसत्वः केषां राजा बभूव ?

(iii) हा हन्त ! अवधीरिता: कैः गुरुजनोपदेशाः ?

(iv) मौनं धृत्वा कान् क्रूरतया भक्षयसि ?

प्रश्न 12.

रेखाङ्कित-पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत।

(रेखाङ्कित पदों के आधार पर प्रश्न निर्माण कीजिए।) **1 × 4 = 4 Marks**

(i) <u>शक्रस्य</u> प्रभावेण तस्य एकं चक्षुः प्रतिष्ठितम्।

(ii) बोधिसत्त्वः <u>शिबीना</u> राजा बभूव।

(iii) हा हन्त ! अवधीरिताः <u>अस्माभिः</u> गुरुजनोपदेशाः।

(iv) मौनं धृत्वा <u>मीनान्</u> क्रूरतया भक्षयसि I

उत्तर:

(i) कस्य प्रभावेण तस्य एकं चक्षुः प्रतिष्ठितम् ?

(ii) बोधिसत्वः केषां राजा बभूव ?

(iii) हा हन्त ! अवधीरिता: कैः गुरुजनोपदेशाः ?

(iv) मौनं धृत्वा कान् क्रूरतया भक्षयसि ?

प्रश्न 13.

मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत।

मञ्जूषा में से समुचित पद चुनकर निम्नलिखित दोनों श्लोकों के अन्वय को पूर्ण कीजिए।

1/2 × 8 = 4 Marks

(i) शक्नोतीहैव यः सोढुं प्राक् शरीरविमोक्षणात् ।

कामक्रोधोद्भवं वेगं स युक्तः स सुखी नरः ।

अन्वयः – यः (i) ___ प्राक् (ii) ___ वेगम् इह एव (iii) _ __शक्नोति सः (iv) _ युक्तः सः सुखी (भवति)।

उत्तर :

(i) शरीरविमोक्षणात् प्राक्

(ii) कामक्रोधोद्भवं वेगम् इह एव

(iii) सोढुम् शक्नोति सः

(iv) नरः युक्तः सः सुखी (भवति)।

(ii) धनस्य निःसारलघोः स सारो यद् दीयते लोकहितोन्मुखेन ।

निधानतां याति हि दीयमानम्, अदीयमानं निधनैकनिष्ठम् ।

अन्वयः -निःसारलघोः (i) _ स सारः यत् (ii) _ दीयते। दीयमानं (धनं) (iii) _ याति (iv) _ (धनम्) निधनैकनिष्ठं भवति ।

मञ्जूषा **अदीयमानम्, नरः, लोकहितोन्मुखेन, सोढुम्, निधानताम्, | शरीरविमोक्षणात्, धनस्य, कामक्रोधोद्भवम् ।**

उत्तर :

(i) धनस्य स सारः यत्

(ii) लोकहितोन्मुखेन दीयते

(iii) निधानताम् याति

(iv) अदीयमानम्(धनम्) निधनैकनिष्ठे भवति।

प्रश्न 14.

अधोलिखितकथनानां समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(निम्नलिखित कथनों का समुचित भाव विकल्पों में से चुनकर लिखिए।)

1 × 4 = 4 Marks

(क) स्वाध्यायाभ्यसनं चैव <u>वाङ्मयं</u> तप उच्यते।

(i) साहित्यम्

(ii) वाचिकम् ।

(iii) वाक्युक्तम्।

(ख) <u>शुश्रूषा</u> श्रवणं चैव ग्रहणं धारणं यथा।

(i) श्रोतुम् इच्छा

(ii) सेवा

(iii) श्वश्रूः।

(ग) समाः द्वादश <u>पर्जन्यः</u> तद् राष्ट्रं नाभिवर्षति।

(i) मेघः

(ii) परितः

(iii) पश्यतः।

(घ) तदा तस्य पुरतः देवराजः <u>शक्रः</u> उपस्थितः।

(i) शारदा

(ii) इन्द्र

(iii) शिल्पम्।

उत्तर :

(क) (ii) वाचिकम्

(ख) (i) श्रोतुम् इच्छा

(ग) (i) मेघः

(घ) (ii) इन्द्रः

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2016

Series: JSR **Set-4**

Code no. 52

संस्कृतम्

(I) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 16 हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 16 प्रश्न हैं।

(IV) कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई answerउत्तर नहीं लिखेंगे।

अवधिः : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 90**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रदतायाम |

खण्डः कःअपठितांशअवबोधनम्(अपठितांशअवबोधन) **15अड्काः**

खण्डः ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य) **15अड्काः**

खण्डः ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण) **30अड्काः**

खण्डः घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन) **30अड्काः**

निर्देशाः :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति|

इस प्रश्न पत्र में चार खंड है|

(ii) प्रतिखंडम् उत्तराणि प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खंड का उत्तर दी गई उत्तरपुस्तिका में ही लिखने है|

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्डः - क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

क्रोधः मनुष्यस्य महान् शत्रुः। क्रुद्धः जनः गुरून् अपि निन्दति, अपभाषणं करोति, ज्येष्ठानां हितवचनानि अपि न शृणोति। तस्माद् वयं क्रोधे सावधानाः भवेम। यदि क्रोधः आगच्छति तदा तस्मिन् एव क्षणे मौन धारणीयम्। मौनेन मनः शान्तं भवति। वाणी अपि नियन्त्रिता भवति। ईदृशे काले किञ्चित् पुस्तकं गृहीत्वा पठेम। कोपात् सर्वदा आत्मानं रक्षेम।

प्रश्नाः

(I) एकपदेन उत्तरत।

(i) क्रोधे आगते किं धारणीयम्?

उत्तरम्- क्रोधे आगते मौनं धारणीयम्|

(ii) क्रुद्धः जनः केषां हितवचनानि न शृणोति?

उत्तरम्- क्रुद्धः जनः ज्येष्ठानां हितवचनानि अपि न शृणोति।

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) मनुष्यस्य महान् शत्रुः कः?

उत्तरम्- मनुष्यस्य महान् शत्रुः क्रोधः |

(ii) मौनेन वाणी कीदृशी भवति?

उत्तरम्- मौनेन वाणी नियन्त्रिता भवति।

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत :

(क) 'क्रुद्धः' इति कस्य पदस्य विशेषणम्?

(i) गुरोः

(ii) जनस्य

(iii) शत्रोः

(iv) ज्येष्ठस्य।

उत्तरम्-(ii) जनस्य

(ख) 'भवेम' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

(i)जनः

(ii) वाणी

(iii) क्रोधः

(iv) वयम्।

उत्तरम्-(iv) वयम्।

(ग) 'सर्वस्मिन् काले' इत्यर्थे किम् अव्ययपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(i) सर्वदा

(ii) नियन्त्रिता

(iii) तस्मिन् एव

(iv) अपि।

उत्तरम्-(i) सर्वदा

(घ) 'असावधानाः' इति पदस्य किं विलोमपदम् अत्र प्रयुक्तम्?

(i) नियन्त्रिता

(ii) सर्वदा

(iii) सावधानाः

(iv) शान्तम्।

उत्तरम्-(iii) सावधानाः

(IV) अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत :

उत्तरम्- "क्रोधः"

2.अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत।

प्राक्पादयोः पतति, खादति पृष्ठमांसं,

कणे कलं किमपि रौति शनैर्विचित्रम्।

छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविशत्यशङ्कः,

सर्व खलस्य चरितं मशकः करोति।।

प्रश्नाः

(I) एकपदेन उत्तरत।

पूर्वं पादयोः कः पतति?

उत्तरम्- पूर्वं पादयोः मशकः पतति।

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत।

(i) मशकः कर्णे किं करोति?

उत्तरम्- मशकः कर्णे कलं करोति।

(ii) मशकः कस्य सर्वं चरितं करोति?

उत्तरम्- मशकः खलस्य सर्वं चरितं करोति।

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत :

(क) श्लोके 'दुष्टस्य' इति पदस्य किं पर्यायपदं प्रयुक्तम्?

(i) निरूप्य

(ii) खलस्य

(iii) चरितम्

(iv) विचित्रम्।

उत्तरम्-(ii) खलस्य

(ख) 'कटुकम्' इति पदस्य किं विलोमपदं श्लोके प्रयुक्तम्?

(i) छिद्रम्

(ii) मांसम्

(iii) कलम्

(iv) चरितम्।

उत्तरम्-(iii) कलम्

खण्डः ख

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक कार्य)

3. पितरं प्रति लिखितम् अधःपत्रं मञ्जूषाप्रदत्तशब्दैः पूरयित्वा पुनः लिखत :

ब्रह्मपुत्र-छात्रावासः,

(i) नवदिल्लीतः

तिथि:

पूज्याः (ii) पितृमहोदयाः

सादरं प्रणामाः।

अत्र कुशलं तत्रास्तु। इदं विज्ञाय भवान् अतिप्रसन्नः भविष्यति यद् गतदिवसे

अन्तर्विद्यालयीयभाषणप्रतिस्पर्धायां मया (iii) प्रथमम् **स्थानं लब्धम्। क्रीडादिवसे (iv)** धावनप्रतियोगितायाम् **अहमेव प्रथमः आसम्। अस्मिन् वर्षे वार्षिकोत्सवे अहं नाट्याभिनयं (v)** करिष्यामि **अयं वार्षिकोत्सवः आगामि-शुक्रवासरे (vi)** आयोजयिष्यते। **विद्यालयस्य पक्षतः ह्य एव (vii)** निमन्त्रणपत्रम् **प्रेषितम्। अहमपि (viii)** भवन्तम् **सचयामि यद भवान् मात्रा सह अवश्यम् आगच्छतु। मम (ix)** उत्साहवर्धनम् **भविष्यति। मातृचरणयोः मम प्रणामाः ।**

भवतः पुत्रः,

(x) नीरजः

मञ्जूषा

निमन्त्रणपत्रम्, धावनप्रतियोगितायाम्, नीरजः, उत्साहवर्धनम्, भवन्तम्, नवदिल्लीतः, प्रथमम्, करिष्यामि, पितृमहोदयाः, आयोजयिष्यते।

4.अध:प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत :

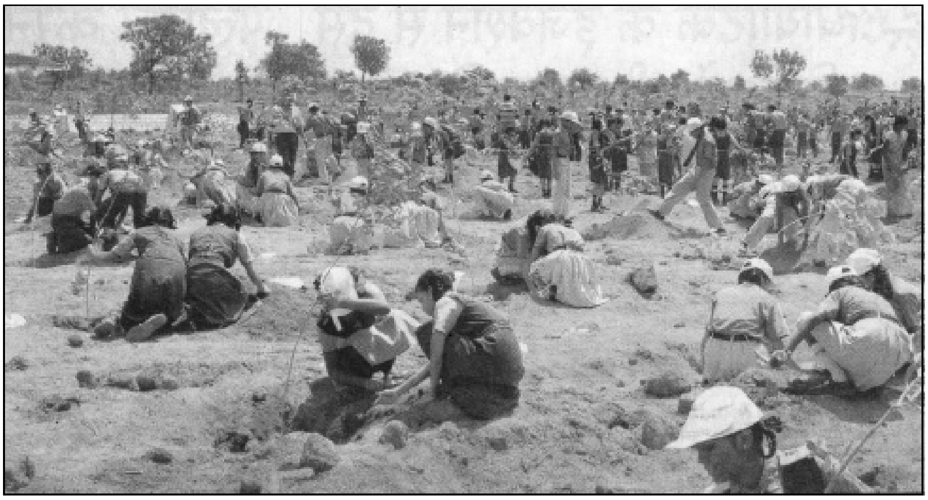

मञ्जूषा

छात्राः, पादपानाम्, लक्षम्, कुर्वन्ति, शिक्षकैः, पर्यावरणम्, सम्भूय, क्षेत्रे, विशालम्, वृक्षारोपणम्, वनमहोत्सवः।

उत्तरम्-(i)इदं वनमहोत्सवस्य चित्रं अस्ति|

(ii)क्षेत्रे सर्वे छात्राः वृक्षारोपणं कुर्वन्ति|

(iii)क्षेत्र: अति विशालं अस्ति |

(iv)छात्रा: शिक्षकै: सह वृक्षारोपणं कुर्वन्ति |

(v)चित्रं मनोहरं अस्ति |

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चसंस्कृतवाक्येषु एकम् अनुच्छेदं लिखत : भारतीय - कृषकः

मञ्जूषा

अन्नम्, वपति, वर्षाजलम्, बीजानि, कृषिक्षेत्रेषु, पशवः शोचनीयदशा, आधुनिकसाधनैः, धनाभावेन, परिश्रमम्।

उत्तरम्-(i)भारतीयकृषक: अस्माकं अन्देव: अस्ति |

(ii)ते कृषिक्षेत्रेषु कठिनं परिश्रमं कुर्वन्ति |

(iii)वर्तमाने ते आधुनिकसाधनै: कृषिं कुर्वन्ति |

(iv)धनाभावेन जीवनयापन अति कठिनं जात |

(v)कृषकस्य दशा वर्तमानसमये शोचनीय |

खण्डः ग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखतः

(i) वैकुण्ठे हरिः + शेते।

उत्तरम्-हरिश्शेते

(ii) आचारः परमो धर्मः इति + एतत् विदुषां वचः।

उत्तरम्-इत्येतत्

(iii) न कुर्यादहितं कर्म।

उत्तरम्-कुर्यात्+अहितं

(iv) गुरावागते छात्राः तूष्णीम् अभवन्।

उत्तरम्-गुरौ+आगते

6.अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) प्रतिहतम् अन्तःकरणं यस्य सः प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत्।

(i) प्रतिहतम् अन्त:करणम्

(ii) प्रतिहतकरणम्

(iii) प्रतिहतान्तःकरणः।

उत्तरम्-(iii) प्रतिहतान्तःकरणः।

(ख) सः यथेच्छं फलानि खादति।

(i) इच्छाम् अनतिक्रम्य

(ii) इच्छया सहितम्

(iii) इच्छाभिः समम्।

उत्तरम्-(i) इच्छाम् अनतिक्रम्य

(ग) वने पशवः पक्षिणः च निवसन्ति ।

(i) पशुपक्षी

(ii) पशुपक्षिणः

(iii) पशवः पक्षिणः।

उत्तरम्-(ii) पशुपक्षिणः

(घ) वृक्षे सः वानरः उपनीडं गच्छति ।

(i) नीडे नीडे

(ii) नीडेन सह

(iii) नीडस्य समीपम्।

उत्तरम्-(iii) नीडस्य समीपम्।

(ङ) पीताम्बरः हरिः क्षीरसागरे शेते।

(i) पीतम् अम्बरं यस्य सः।

(ii) पीतम् अम्बरा यस्य

(iii) पीतानि अम्बराणि यस्याः सा।

उत्तरम्-(i) पीतम् अम्बरं यस्य सः।

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत:

(क) मनसः चञ्चल + तल् कः निरोद्धं क्षमः?

(i) चञ्चलन्तम्

(ii) चञ्चलताम्

(iii) चञ्चलतायाः।

उत्तरम्-(ii) चञ्चलताम्

(ख) गच्छन्तं बालकं पश्य।

(i) गम् + शतृ

(ii) गच्छ् + आन्

(iii) गच्छ् + अन्तम्।

उत्तरम-(i) गम् + शतृ

(ग) गुरुं सेव् + शानच् छात्रः प्रसन्नः अस्ति।

(i) सेवमाना

(ii) सेवमानम्

(iii) सेवमानः।

उत्तरम्-(iii) सेवमानः।

(घ) परिश्रमस्य महत्त्वं सर्वे जानन्ति ।

(i) मह + त्वम्

(ii) महत् + वम्

(iii) महत् + त्व।

उत्तरम्-(iii) महत् + त्व।

(ङ) एषा मम पुत्र + ङीप् क्रीडति।

(i) पुत्रा

(ii) पुत्री

(iii) पुत्रीम्।

उत्तरम्-**(ii) पुत्री**

8. अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखतः

(i) सः कुतः **वाराणसीं गमिष्यति।**

(ii) त्वम् किमर्थम् **समागतोऽसि।**

(iii) ग्रामात् बहिः **एकं सुन्दरम् उद्यानम् अस्ति।**

(iv) यावत् **परोपकारः क्रियते तावत् शरीरस्य उपयोगः।**

(v) ध्वनि मा **कुरु**।

मञ्जूषा

बहिः, मा, किमर्थम्, यावत्, कुतः।

9. उचितसंख्यापदं चित्वा वाक्यानि पूरयत।

(i) मासे त्रिंशत् **दिनानि भवन्ति । (त्रिंशत्, त्रिंशताः, त्रिसत्)**

(ii)ताः तिस्रः **स्त्रियः ग्रामं गच्छन्ति। (त्रयः, तिस्रः, त्रीणि)**

(iii) एकस्मिन्   **उद्याने विंशतिवृक्षाः आसन्। (एकस्याम्, एकस्मिन्, एकस्य)**

(iv) **तडागे** चत्वारि   **कमलानि विकसन्ति। (चतस्रः, चत्वारः, चत्वारि)**

(v) द्वे   **कोकिले कूजतः । (द्वे, द्वौ, द्वयोः)**

10. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति। प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा अशुद्धपदं संशोध्य लिखतः

(क) जनाः ह्यः आपणं गमिष्यन्ति ।

(i) गमिष्यावः

(ii) अगच्छन्

(iii) गच्छानि

(iv) अगच्छताम्।

उत्तरम्-(ii) अगच्छन्

(ख) सः बालिका क्रीडति ।

(i) बाला

(ii) बालकः

(iii) बालको

(iv) बालिके।

उत्तरम्-(ii) बालकः

(ग) त्वं कदा नाटकं द्रक्ष्यन्ति ?

(i) पश्यन्ति

(ii) पश्यावः

(iii) द्रक्ष्यसि

(iv) पश्यथ।

उत्तरम-(iii) द्रक्ष्यसि

(घ) त्वम् मम मित्रः असि।

(i) मित्रम्

(ii) मित्रौ

(iii) मित्रा

(iv) मित्राः।

उत्तरम्-(i) मित्रम्

(ङ) अहं नेत्रयोः पश्यामि।

(i) नेत्रेभ्यः

(ii) नेत्रैः

(iii) नेत्रेषु

(iv) नेत्राभ्याम्।

उत्तरम्-(iv) नेत्राभ्याम्।

(च) पाठ्यपुस्तके द्वादश पाठानि सन्ति ।

(i) पाठे

(ii) पाठेषु

(iii) पाठाः

(iv) पाठान्।

उत्तरम्-(iii) पाठाः

खण्डः घ

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

11. अधोलिखितं गद्यांशं, पद्यं, नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखतः

(अ) गद्यांशः

"परशुरामकुण्डं तु लोहितनद्याः किञ्चिद् दूरे अस्ति। पूर्वम् इदं ब्रह्मकुण्डम् आसीत्। इदं लोहितनद्याः उद्गमस्थलम् इति मन्यते। अत्र अनेकानि अन्यानि दर्शनीयानि स्थलानि अपि सन्ति। अस्माकं पर्यटनविभागेन प्रकाशितां केषाञ्चित् प्रसिद्ध-स्थलानां सूची पठित्वा ज्ञायताम् इमानि पर्यटनस्थलानि। एतेषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते। कार्यक्रमस्तु सुनिश्चितः।"

प्रश्नाः

(I) एकपदेन उत्तरत।

परशुरामकुण्डं कस्याः उद्गमस्थलं मन्यते ?

उत्तरम्- परशुरामकुण्डं लोहितनद्याः उद्गमस्थलं मन्यते |

(II).पूर्णवाक्येन उत्तरत।

केषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते?

उत्तरम-पर्यटनस्थ्लानां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते |

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखतः

(क) 'व्यवस्था' इति कर्तृपदस्य किं क्रियापदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(i) आसीत्

(ii) वर्तते

(iii) मन्यते

(iv) अस्ति ।

उत्तरम्-(ii) वर्तते

(ख) 'एतेषाम्' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

(i) कार्यक्रमेभ्यः

(ii) कुण्डेभ्यः

(iii) पर्यटनस्थलेभ्यः

(iv) उद्गमस्थलेभ्यः।

उत्तरम्-(iii) पर्यटनस्थलेभ्यः

(आ) पद्यम् :

"पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्।

पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता।।"

प्रश्नाः

(I).एकपदेन उत्तरत।

पिता कदा पुत्राय विद्याधनं यच्छति?

उत्तरम्-पिता बाल्ये पुत्राय विद्याधनं यच्छति |

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत।

किं धनं महत् अस्ति ?

उत्तरम्-विद्या धनं महत् अस्ति |

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखतः

(क) 'अस्य' इति सर्वनामपदं श्लोके कस्मै प्रयुक्तम्?

(i) पित्रे

(ii) तपसे

(iii) पुत्राय

(iv) बाल्याय।

उत्तरम्-(iii) पुत्राय

(ख) 'महत्' इतिपदं कस्य पदस्य विशेषणम्?

(i) पिता

(ii) विद्याधनम्

(iii) पुत्राय

(iv) तपः।

उत्तरम्-(ii) विद्याधनम्

(इ) नाट्यांशः

काकः रे परभृत! अहं यदि तव सन्ततिं न पालयामि तर्हि कुत्र स्युः पिकाः ? अतः अहमेव करुणापरः।

राजहंसः शान्तं पापम्। अहमेव नीरक्षीरविवेकी पक्षिणां राजा।

बकः धिक् युष्मान्, अहमेव सर्वशिरोमणिः । (ततः प्रविशति प्रकृतिमाता)

प्रकृतिः (सस्नेहम्) अलम् अलम् मिथः कलहेन। अहं प्रकृतिः एव युष्माकं जननी। यूयं सर्वे मम प्रियाः। सर्वेषामेव महत्त्वं विद्यते यथासमयम। सर्वैः एव मे शोभा। न तावत कलहेन समयं वृथा यापयेत।"

प्रश्नाः

(I) एकपदेन उत्तरत।

पिकस्य सन्ततिं कः पालयति?

उत्तरम्-पिकस्य संतति काक: पालयति |

(II) पूर्णवाक्येन उत्तरत।

सर्वैः एव कस्याः शोभा वर्तते?

उत्तरम- सर्वैः एव प्रकृतिमातु: शोभा वर्तते |

(III) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखतः

(क) 'करुणापरः' इति कस्य विशेषणम्?

(i) बकस्य

(ii) काकस्य

(iii) राजहंसस्य

(iv) पिकस्य।

उत्तरम्-(ii) काकस्य

(ख) नाट्यांशे 'परस्परम्' इति पदस्य समानार्थकं किम् अव्ययपदं प्रयुक्तम् ?

(i) अलम्

(ii) तर्हि

(iii) मिथः

(iv) एव ।

उत्तरम्-(iii) मिथः

12. अधोलिखितकथनानां समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) 'सर्वथा जागरूकोऽहं छात्राणां कृते आदर्शः एव।'

(i) काकः छात्र इव जागरूकः भवेत्।

(ii) काकः सदैव जागरूकः भवति। तस्य इयं जागरूकता छात्राणां कृते आदर्शः एव।

(iii) काकः सदैव छात्राणां कृते जागरणं करोति।

उत्तरम्-(ii) काकः सदैव जागरूकः भवति। तस्य इयं जागरूकता छात्राणां कृते आदर्शः एव।

(ख) 'नीरक्षीरविवेके तु हंसो हंसः बको बकः।'

(i) हंसः क्षीरं पिबति, बकः क्षीरं पिबति ।

(ii) हंसस्य बकस्य च वर्णः श्वेतः भवति।

(iii) दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धम् किं च जलम् ? इति विवेकपूर्णे कार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदः दृश्यते।

उत्तरम्-(iii) दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धम् किं च जलम् ? इति विवेकपूर्णे कार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदः दृश्यते।

13. मञ्जूषातः समुचितपदानि चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत :

(क) "जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः।

स हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च।।"

अन्वयः

जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः (i) घटः **पूर्यते।**

सर्वविद्यानां (ii)धर्मस्य **च धनस्य च सः एव हेतुः।**

(ख) "अस्त्रं ब्रह्मशिरो यत्र परमास्त्रेण बध्यते।

समाः द्वादशपर्जन्यस्तद् राष्ट्र नाभिवर्षति ।।"

अन्वयः

यत्र (i) ब्रह्मशिरः **अस्त्रं परमास्त्रेण बध्यते।**

(ii) पर्जन्यः **द्वादशसमाः तद् राष्ट्रं न अभिवर्षति ।**

मञ्जूषा

ब्रह्मशिरः, धर्मस्य, पर्जन्यः, घटः।।

14. रेखाङ्कित पदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत।

(i) मन्त्री सभायाम् अकातरः भवेत्।

उत्तरम्-कः सभायाम् अकातरः भवेत् ?

(ii) मम पिच्छानाम् अपूर्वं सौन्दर्यम्।

उत्तरम्- मम केषां अपूर्वं सौन्दर्यम् ?

(iii) ब्रह्मणः आयुः शतं वर्षाणि।

उत्तरम्- ब्रह्मणः आयुः कति वर्षाणि ?

(iv) द्रौणिना द्रौपद्याः पुत्राः हताः।

उत्तरम्- केन द्रौपद्याः पुत्राः हताः ?

(v) प्रच्छन्नभाग्यस्य गृहम् मणीनाम् आभया भासमानम् अभवत्।

उत्तरम्-प्रच्छन्नभाग्यस्य किम् मणीनाम् आभया भासमानम् अभवत् ?

15. अधोलिखितवाक्यानि घटनाक्रमानुसारेण लिखत :

(i) कर्मपुरनाम्नि नगरे प्रच्छन्नभाग्यनामकः कश्चित् कुमारः आसीत्।

(ii) मार्गः बहुभिः गर्तैः परिपूर्णः आसीत्।

(iii) एकः उद्दण्डः बालकः अवदत्-भवन्तौ किमर्थं सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ ?

(iv) प्रच्छन्नभाग्यः बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

(v) तौ धनहरणार्थं ग्रामान्तरं प्रस्थितौ ।

(vi) तौ मिलित्वा चौरकार्यं कुरुतः स्म।

(vii) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धेः संगत्या चौरः अभवत् ।

(viii) तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् - भोः किमर्थं विषमे मार्गे क्रीडथ?

उत्तरम्-1. (i) कर्मपुरनाम्नि नगरे प्रच्छन्नभाग्यनामकः कश्चित् कुमारः आसीत्।

2. (iv) प्रच्छन्नभाग्यः बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

3. (vii) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धेः संगत्या चौरः अभवत् ।

4. (vi) तौ मिलित्वा चौरकार्यं कुरुतः स्म।

5. (v) तौ धनहरणार्थं ग्रामान्तरं प्रस्थितौ ।

6. (ii) मार्गः बहुभिः गर्तैः परिपूर्णः आसीत्।

7. (viii) तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् - भोः किमर्थं विषमे मार्गे क्रीडथ?

8. (iii) एकः उद्दण्डः बालकः अवदत्-भवन्तौ किमर्थं सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ ?

16. रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारम् अर्थं चित्वा लिखत।

(क) 'साधु पृष्टम्! अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः।'

(i) श्रेष्ठः जनः

(ii) उचितम्

(iii) सज्जनः।

उत्तरम्-(ii) उचितम्

(ख) 'यस्त्रिषष्टिशतारस्य अर्थं वेद स परः कविः।'

(i) वेदग्रन्थः

(ii) ज्ञानम्

(iii) ज्ञातवान्।

उत्तरम्-(iii) ज्ञातवान्।

(ग) 'कम्पते सकला मही।'

(i) महीपालः

(ii) पृथिवी

(iii) महीरुहः।

उत्तरम्-(ii) पृथिवी

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2015

Series: RLH **Set-4**

Code no. 52

संस्कृतम्

(I) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 20 हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 18 प्रश्न हैं।

(IV) कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई answerउत्तर नहीं लिखेंगे।

अवधिः : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 90**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रदतायाम |

खण्डः कःअपठितांशअवबोधनम्(अपठितांशअवबोधन) **15अङ्काः**

खण्डः ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य) **15अङ्काः**

खण्डः ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण) **30अङ्काः**

खण्डः घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन) **30अङ्काः**

निर्देशाः :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति|

इस प्रश्न पत्र में चार खंड है|

(ii) प्रतिखंडम् उत्तराणि प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खंड का उत्तर दी गई उत्तरपुस्तिका में ही लिखने है|

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्डः - क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1.अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

एकदा बालः सिद्धार्थः प्रातः भ्रमणाय उपवनम् अगच्छत् । उपवने पक्षिणः मधुरं कूजन्ति स्म । तेषां कलरवं श्रुत्वा सिद्धार्थः प्रसन्नः अभवत् । किञ्चित् कालानन्तरं तस्य भ्राता देवदत्तः अपि आखेटनाय तत्र आगच्छत् । सः बाणेन आकाशे एकं हंसम् अविध्यत् । बाणेन विद्धः हंसः भूमौ अपतत् । सिद्धार्थः करुणया तं हसं कुटीरम् आनीय हंसस्य परिचर्याम् अकरोत् । सिद्धार्थस्य देवदत्तस्य च मध्ये विवादः भवति यत् हंसः कस्य ? अन्ते नृपः निर्णयम् अकरोत् यत् हंसः सिद्धार्थस्य एव । सत्यमेव कथ्यते – "रक्षकः भक्षकात् श्रेष्ठः" इति ।

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

(i) हंसः कस्य ? इति निर्णय कः अकरोत्?

उत्तरम्- हंसः कस्य ? इति निर्णय नृपः अकरोत्।

(ii) उपवने के मधुरं कूजन्ति स्म ?

उत्तरम्- उपवने पक्षिणः मधुरं कूजन्ति स्म।

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) सिद्धार्थः भ्रमणाय उपवनं कदा अगच्छत् ?

उत्तरम्- सिद्धार्थः भ्रमणाय उपवनं प्रातः अगच्छत्।

(ii) हंसः कुत्र अपतत् ?

उत्तरम्- हंसः भूमौ अपतत् ।

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत :

(क) गद्यांशे 'अकरोत् क्रियापदस्य कर्तृपदम् किम् अस्ति ?

(i) हंसः

(ii) सिद्धार्थः

(iii) देवदत्तः

(iv) भक्षकः

उत्तरम्-(ii) सिद्धार्थः

(ख) 'किञ्चित् कालानन्तरं तस्य भ्राता ....' इति वाक्ये तस्य' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) नृपाय

(ii) कुटीराय

(iii) हंसाय

(iv) सिद्धार्थाय

उत्तरम्-(iv) सिद्धार्थाय

(ग) गद्यांशे नृपः' इति कर्तृपदस्य किं क्रियापदं प्रयुक्तम् ?

(i) अकरोत्

(ii) अविध्यत्

(iii) अभवत्

(iv) अगच्छत्

उत्तरम्-(i) अकरोत्

(घ) अनुच्छेदे सेवाम्' इति अर्थे किं पदं प्रयुक्तम् ?

(i) परिचर्याम्

(ii) निर्णयम्

(iii) सत्यम्

(iv) मधुरम्

उत्तरम्-(i) परिचर्याम्

IV. अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत।

उत्तरम्- समुचितं शीर्षकं -"रक्षकः भक्षकात् श्रेष्ठः"

2.अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

'नमन्ति फलिनो वृक्षाः, नमन्ति गुणिनो जनाः ।
शुष्कवृक्षाश्च मूर्खाश्च, न नमन्ति कदाचन ।।'

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत ।

कीदृशाः जनाः नमन्ति ?

उत्तरम्- गुणिनः जनाः नमन्ति।

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) कीदृशाः वृक्षाः नमन्ति ?

उत्तरम्-फलिनः वृक्षाः नमन्ति।

(ii) शुष्कवृक्षाः कदा न नमन्ति ?

उत्तरम्- शुष्कवृक्षाः कदाचन न नमन्ति |

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत :

(क) 'श्लोके बुद्धिहीनाः' इत्यस्य किं पर्यायपदं प्रयुक्तम् ?

(i) जनाः

(ii) कदाचन

(iii) मूर्खाः

(iv) शुष्काः

उत्तरम्-(iii) मूर्खाः

(ख) 'श्लोके 'गुणिनः' इति विशेषणपदस्य किं विशेष्यपदं प्रयुक्तम् ?

(i) फलिनः

(ii) वृक्षाः

(iii) शुष्काः

(iv) जनाः

उत्तरम्-(iv) जनाः

खण्ड:-ख

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक कार्य)

3. 'मित्र' प्रतिलिखितम् अधः पत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूरयित्वा पुनः लिखत :

(i) केरलतः

(ii) प्रियमित्र । **गौरव!**

सस्नेहं (iii) नमस्काराः

गतमासे अहं (iv) पित्रा **मात्रा च सह भ्रमणार्थं मेघालयप्रदेशम् अगच्छम् । (v)** मेघालयप्रदेशस्य **सौन्दर्यम् अद्भुतम् । (vi)** इदं **सुन्दरं पर्वतीयस्थलम् । (vii)** विशालैः **वृक्षैः पर्वतैः च सुसज्जिता इयं वस्तुतः देवभूमिः एव अस्ति । इमं सुरम्यं प्रदेशं दृष्ट्वा**

(viii) <u>अनुभूयते</u> **यत् पर्वताः सदैव रम्याः एव। अहं त्वया सह अपि एकवार (ix)**<u>पुन:</u> **तत्र गन्तुम् इच्छामि । आशासे आवां शीघ्रमेव तत्र पर्वतानां मध्ये भविष्यावः ।**

सर्वेभ्यः मम नमस्काराः कथनीयाः । शीघ्रं मिलावः ।

(x) <u>भवतः</u> **मित्रम्,**

अङ्कुरः ।

मञ्जूषा

भवतः, इदं, केरलतः, विशालैः, नमस्काराः, पुनः, अनुभूयते, मेघालयप्रदेशस्य, पित्रा, प्रियमित्र ।

4. अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत :

मञ्जूषा

उपवनम्, बालिकाः, वृक्षाः, पादपाः, प्रसन्नाः, पञ्च, अस्ति, सन्ति, क्रीडन्ति, कन्दुकेन, शोभन्ते, पर्वताः, पक्षिणः, आकाशे, पश्यन्ति, भ्रमन्ति, परिवेशः, सुन्दरः ।

उत्तरम्- (i)इदं उपवनस्य चित्रं अस्ति|

(ii)चित्रे पञ्च बालिका: कन्दुकेंन सह क्रीडन्ति|

(iii)उपवने अनेका: वृक्षा: सन्ति|

(iv)पक्षिणः आकाशे भ्रमन्ति |

(v)इदं मनोहरं दृश्यं अस्ति|

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चभिः संस्कृतवाक्यैः एकम् अनुच्छेदं लिखत।

"प्रातःकालीनभ्रमणम्"

मञ्जूषा

सूर्योदयः, मार्गेषु, उपवनेषु, जनाः, बालाः, पक्षिणः, पशवः, प्रसन्नाः, भ्रमन्ति, कूजन्ति, | क्रीडन्ति, विद्यालय, सन्ति, गच्छन्ति, यत्र-तत्र, सर्वत्र, विहरन्ति, कालः, मनोहरः, अस्ति ।

उत्तरम्-(i)प्रात:काल भ्रमणस्य परिदृश्य अति मनोहर: अस्ति |

(ii)बालका: विद्यालयं गच्छन्ति |

(iii)बाला: उपवनेषु क्रीडन्ति |

(iv)पक्षिण: कूजन्ति |

(v)जना: उपवनेषु भ्रमन्ति |

खण्ड:-ग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिविच्छेदं वा कृत्वा लिखत।

(i) मम विद्यालयस्य <u>भो + अनं</u> दृष्ट्वा सर्वे प्रसन्नाः भवन्ति ।

उत्तरम्-भवनं

(ii) <u>प्रत्येक</u> मनुष्यः सुयोग्यः अस्ति ।

उत्तरम्-प्रति+एकं

(iii) <u>सत् + जनः</u> सदैव अनुकरणीयः ।

उत्तरम्-सज्जन:

(iv) <u>शुष्कवृक्षाश्च</u> मूर्खाश्च न नमन्ति कदाचन ।

उत्तरम्-शुष्कवृक्षाः+च

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रह वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(क) न गर्वो न दैन्यं न च <u>क्रोधलोभौ</u> ।

(i) क्रोधस्य लोभस्य च

(ii) क्रोधः च लोभः च

(iii) क्रोधौ च लोभौ च

(iv) क्रोधाय लोभः

उत्तरम्-(ii) क्रोधः च लोभः च

(ख) <u>सिद्धः अर्थः यस्य सः</u> विहाराय वनम् अगच्छत् ।

(i) सिद्धार्थस्य

(ii) सिद्धार्थः

(iii) सिद्धार्थौ

(iv) सिद्धार्थाः

उत्तरम्-(ii) सिद्धार्थः

(ग) तस्मिन् उद्याने <u>बहुफलः</u> वृक्षः अस्ति ।

(i) बहूनि फलानि यस्मिन् सः

(ii) बहूनि च फलानि च

(iii) बहूनि फलानि

(iv) बहूनि फलानि येषु ते ।

उत्तरम्- (i) बहूनि फलानि यस्मिन् सः

(घ) ये परिश्रमं कुर्वन्ति ते <u>निर्विघ्नं</u> जीवन्ति ।

(i) विघ्नः सहितम्

(ii) विघ्नानां पश्चात्

(iii) विघ्नानाम् अभावः

(iv) विघ्नम् अनतिक्रम्य

उत्तरम्-(iii) विघ्नानाम् अभावः

(ङ) शिशवः <u>सचित्रं</u> पुस्तकं द्रष्टुम् इच्छन्ति ।

(i) चित्रं च सचित्रं च

(ii) चित्रस्य अभावः

(iii) चित्रस्य समीपे

(iv) चित्रेण सहितम्

उत्तरम्-(iv) चित्रेण सहितम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत।

(क) <u>चल् + शतृ</u> बालकः सर्वत्र पश्यति ।

(i) चलन्

(ii) चलन्तम्

(iii) चलतः

उत्तरम्-(i) चलन्

(ख) <u>मुद् + शानच्</u> बालिकायै पारितोषिकं यच्छ ।

(i) मोदमाना

(ii) मोदमानायै

(iii) मोदमानायाः

उत्तरम्-(ii) मोदमानायै

(ग) उपवनस्य रमणीयता मनोहरा अस्ति ।

(i) रमणीय + त्व

(ii) रमणीय + तल्

(iii) रमणीय + टाप् ।

उत्तरम्-(ii) रमणीय + तल्

(घ) सत्यभाषणस्य महत् + त्व कः न जानाति ?

(i) महत्व

(ii) महताम्

(iii) महत्त्वम्

उत्तरम्-(iii) महत्त्वम्

(ङ) प्रातःकालस्य मनोहारिन् + ङीप् शोभा कस्मै न रोचते ?

(i) मनोहारी

(ii) मनोहारि

(iii) मनोहारिणी

उत्तरम्-(iii) मनोहारिणी

8.अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखत :

(i) सः कदा **गन्तुम् इच्छति ?**

(ii) अत्र मा **लिख ।**

(iii) ताः ह्यः **क्रीडां द्रष्टुम् अगच्छन् ।**

(iv) सर्वे श्वः **एक लेखं लेखिष्यन्ति ।**

(v)सा कथयति यत् **अहं गन्तुं न इच्छामि ।**

मञ्जूषा

श्वः, यत्, ह्यः, मा, कदा।

9.उचितसङ्ख्यापदं चित्वा वाक्यानि पूरयत ।

(i) वृक्षे <u>एकम्</u> **मधुरं फलम् अस्ति । (एकः, एका, एकम्)**

(ii) पुस्तके <u>चत्वारि</u> **चित्राणि सन्ति । (चत्वारि, चतुर्भिः, चत्वारः)**

(iii <u>एकस्याः</u> **बालिकायाः पिता आगच्छति । (एकस्य, एकस्याः, एकस्मिन्)**

(iv) <u>द्वे</u> **कोकिले प्रतिदिनं कूजतः । (द्वौ, द्वयोः, द्वे)**

(v) <u>त्रयः</u> **गायकाः गायन्ति । (त्रयः, तिस्रः, त्रीणि)**

10.अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति । प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा अशुद्धपदं संशोध्य लिखत :

(क) ते <u>बालिकाः</u> कुत्र गमिष्यन्ति ?

(i) बालिके

(ii) बाले

(iii) बालकाः

(iv) बालकौ

उत्तरम्-(iii) बालकाः

(ख) यूयं व्यर्थं न <u>वदावः</u> ।

(i) वदथ

(ii) वदथः

(iii) वदन्ति

(iv) वदामः

उत्तरम्-(i) वदथ

(ग) किं त्वं श्वः <u>गच्छसि</u> ?

(i) गमिष्यति

(ii) अगच्छः

(iii) गमिष्यसि

(iv) गच्छ

उत्तरम्-(iii) गमिष्यसि

(घ) द्वे छात्रे अत्र <u>पठन्ति</u> ।

(i) पठति

(ii) पठतः

(iii) पठथः

(iv) पठथ

उत्तरं-(ii) पठतः

(ङ) अहं ह्यः <u>गच्छामि</u> ।

(i) अगच्छम्

(ii) गमिष्यामि

(iii) गच्छानि

(iv) गच्छेयम् ।

उत्तरम्-(i) अगच्छम्

(च) <u>आवाम्</u> अस्माकं मित्रैः सह गमिष्यतः ।

(i) युवाम्

(ii) यूयम्

(iii) त्वम्

(iv) तौ

उत्तरम्-(iv) तौ

खण्डः-घ

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

11. अधोलिखितम् गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

गद्यांशः

"अनेन वचसा प्रतिहतान्तःकरणः प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत् – 'किम् इदं वचनं माम् एव लक्ष्यीकरोति ? अहो ! कुमार्गम् आश्रितस्य मम कीदृशी इयं क्लेशपरम्परा । गुरूपदेशेन इव अनेन बालवचसा मम चक्षुषी समुन्मीलिते । अद्यप्रभृति पापपथं त्यजामि' इति विचिन्त्य मित्रं दुष्टबुद्धिम् अवदत् - 'सखे ! यदि मां मित्रस्थाने परिगणयसि, तर्हि साधुजनगर्हितम् इमं पन्थानं त्यजतु भवान् ।'

दुष्टबुद्धिः तु तस्य सद्वचनानि तिरस्कृत्य ग्रामाभिमुखं प्राचलत् । प्रच्छन्नभाग्यः तु समुपजातविवेकः स्वगृहं प्रतिनिवृत्तः ।"

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

'अद्यप्रभृति पापपथं त्यजामि ।' इति कः अचिन्तयत् ?

उत्तरम्-'अद्यप्रभृति पापपथं त्यजामि ।' इति प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत्|

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

सद्वचनानि तिरस्कृत्य दुष्टबुद्धिः कुत्र अगच्छत्?

उत्तरम्- सद्वचनानि तिरस्कृत्य दुष्टबुद्धिः ग्रामाभिमुखं अगच्छत्|

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) चक्षुषी' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् अस्ति ?

(i) लक्ष्यीकरोति

(ii) अचिन्तयत्

(iii) समुन्मीलिते

(iv) अवदत्

उत्तरम्-(iii) समुन्मीलिते

(ख) अनुच्छेदे पन्थानम्' इति विशेष्यपदस्य विशेषणपदम् अस्ति

(i) ग्रामाभिमुखम्

(ii) पापपथम्

(iii) स्वगृहम्

(iv) साधुजनगर्हितम् ।

उत्तरम्-(iv) साधुजनगर्हितम्

12.अधोलिखितम् पद्यं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान संस्कृतेन उत्तरत :

श्लोकः

"य इच्छत्यात्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च ।

न कुर्यादहितं कर्म स परेभ्यः कदापि च ।।"

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत ।

मनुष्यः कस्य श्रेयः इच्छति ?

उत्तरम्- मनुष्यः आत्मनः श्रेयः इच्छति |

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

मनुष्यः किं किम् इच्छति ?

उत्तरम्- मनुष्यः आत्मनः श्रेयः प्रभूतानि सुखानि च इच्छति |

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'कुर्यात्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदम् अस्ति ।

(i) कर्म

(ii) यः

(iii) सः

(iv) आत्मनः

उत्तरम्-(iii) सः

(ख) कल्याणम्' इति भावे अत्र किं पदं प्रयुक्तम् ?

(i) श्रेयः

(ii) प्रभूतानि

(iii) सुखानि

(iv) अहितम्

उत्तरम्-(i) श्रेयः

13. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

<u>नाट्यांशः</u>

"कोकिलः - रे मयूर ! अलम् अतिविकत्थनेन । मधुमासे आम्रवृक्षे स्थित्वा यदा अहं पञ्चमस्वरेण गायामि तदा श्रोतारः कथयन्ति -

काकः कृष्णः पिकः कृष्णः, को भेदः पिक-काकयोः ।

वसन्तसमये प्राप्ते, काकः काकः पिकः पिकः ।।

काकः -रे परभृत ! अहं यदि तव सन्ततिं न पालयामि तर्हि कुत्र स्युः पिकाः ? अतः अहम् एव करुणापरः पक्षिसम्राट् काकः !

राजहंसः -शान्तं शान्तम् ! अहमेव नीरक्षीरविवेकी पक्षिणां राजा !

बकः -धिक् युष्मान् । अहमेव सर्वशिरोमणिः !"

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

कोकिलः मधुमासे कुत्र स्थित्वा गायति ?

उत्तरम्- कोकिलः मधुमासे आम्रवृक्षे स्थित्वा गायति |

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

राजहंसः किं कथयति ?

उत्तरम्- राजहंसः कथयति यत् शान्तं शान्तम् ! अहमेव नीरक्षीरविवेकी पक्षिणां राजा !

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत :

(क) कथयन्ति इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् अस्ति ?

(i) कोकिलः

(ii) काकः

(iii) श्रोतारः

(iv) बकः

उत्तरम्-(iii) श्रोतारः

(ख) 'अहम् एव करुणापरः पक्षिसम्राट् इति वाक्ये 'अहं' पदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) कोकिलाय

(ii) राजहंसाय

(iii) बकाय

(iv) काकाय

उत्तरम्-(iv) काकाय

14. अधोलिखितकथनानां समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) 'विश्वस्य आत्माऽहम् ।"

(i) कालः परिवर्तनशीलः ।

(ii) कालः एव जगतः निर्माता ।

(iii) कालः एव जगतः आत्मा ।

उत्तरम्-(iii) कालः एव जगतः आत्मा ।

(ख) नीरक्षीरविवेके तु हंसो हंसः बको बकः ।'

(i) हंसस्य बकस्य च मध्ये भेदः नास्ति ।

(ii) दुग्धस्य जलस्य च मध्ये भेदं कर्तुं हंसः बकः च समर्थौ ।

(iii) 'दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धं किञ्च जलम्' इति सन्दर्भे हंस-बकयोः भेदः दृश्यते ।

उत्तरम्-(iii) 'दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धं किञ्च जलम्' इति सन्दर्भे हंस-बकयोः भेदः दृश्यते ।

15. मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत :

I.“विद्वांसः एव लोकेऽस्मिन् चक्षुष्मन्तः प्रकीर्तिताः ।
अन्येषां वदने ये तु ते चक्षुर्नामनी मते ।।"

<u>अन्वयः</u>

(i) <u>अस्मिन्</u> **लोके विद्वांसः एव चक्षुष्मन्तः प्रकीर्तिताः ।**

(ii) <u>अन्येषां</u> **वदने ये (चक्षुषी) ते तु चक्षुर्नामनी मते ।**

II.“प्रार्थितं ते मया चक्रं देवदानवपूजितम् ।
अजेयः स्यामिति विभो ! सत्यमेतद् ब्रवीमि ते ।।"

<u>अन्वयः</u>

विभो ! अजेयः स्याम् इति मया देवदानव-पूजितम्
चक्रम् ते (iii) <u>प्रार्थितं</u> **। एतत् ते सत्यम् (iv)** <u>ब्रवीमि</u> ।

मञ्जूषा

प्रार्थितम्, अस्मिन्, ब्रवीमि, अन्येषाम् ।

16. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

(i) कश्चन विद्वान् <u>सङ्कल्पवाचनं</u> करोति ।

उत्तरम्- कश्चन विद्वान् किम् करोति ?

(ii) <u>लोहितजनपदे</u> अनेकबौद्धविहाराः सन्ति ।

उत्तरम्- कस्मिन् अनेकबौद्धविहाराः सन्ति ?

(iii) सहस्रांशुः न भासते ।

उत्तरम्-कः न भासते ?

(iv) सर्वेषाम् एव महत्त्वं विद्यते ।

उत्तरम्-केषां एव महत्त्वं विद्यते ?

(v) विचित्रः स्वप्नः मया दृष्टः ।

उत्तरम्- विचित्रः स्वप्नः कया दृष्टः ?

17.अधोलिखितवाक्यानि घटनाक्रमानुसारेण लिखत :

(i) मित्रद्वयं कुपथेन धनं प्राप्तुं विदेशं गच्छति ।

(ii) सुबुद्धिः प्रच्छन्नभाग्यः कृषिकार्यं कृत्वा श्रमपूर्वकं धनम् अर्जयति ।

(iii) दैववशात् सर्पः दुष्टबुद्धिं दशति ।

(iv) इदं श्रुत्वा दुष्टबुद्धिः शीघ्रम् एव तत् क्षेत्रं गच्छति ।

(v) सः अश्वत्थमूलं खनित्वा सुवर्णकलशं प्राप्नोति ।

(vi) इदं ज्ञात्वा दुष्टबुद्धिः चौर्यार्थं तस्य गृहम् अगच्छत् ।

(vii) मार्गे कस्यापि बालकस्य प्रश्नेन समुपजातविवेकः प्रच्छन्नभाग्यः गृहं प्रति गच्छति ।

(viii) तत्र सः प्रच्छन्नभाग्यस्य स्वप्नस्य विषये वार्तां शृणोति यत् तस्य क्षेत्रे एकः सुवर्ण-पूरित-कलशः विद्यते ।

उत्तरम्-1. (i) मित्रद्वयं कुपथेन धनं प्राप्तुं विदेशं गच्छति ।

2. (vii) मार्गे कस्यापि बालकस्य प्रश्नेन समुपजातविवेकः प्रच्छन्नभाग्यः गृहं प्रति गच्छति ।

3. (ii) सुबुद्धिः प्रच्छन्नभाग्यः कृषिकार्यं कृत्वा श्रमपूर्वकं धनम् अर्जयति ।

4. (vi) इदं ज्ञात्वा दुष्टबुद्धिः चौर्यार्थं तस्य गृहम् अगच्छत् ।

5. (viii) तत्र सः प्रच्छन्नभाग्यस्य स्वप्नस्य विषये वार्तां शृणोति यत् तस्य क्षेत्रे एकः

सुवर्ण पूरित-कलशः विद्यते ।

6.(iv) इदं श्रुत्वा दुष्टबुद्धिः शीघ्रम् एव तत् क्षेत्रं गच्छति ।

7.(v) सः अश्वत्थमूलं खनित्वा सुवर्णकलशं प्राप्नोति ।

8. (iii) दैववशात् सर्पः दुष्टबुद्धिं दशति ।

18. रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारम् अर्थं चित्वा लिखत ।

(क) <u>कालस्य</u> कलनस्य आधारः सूर्यः मन्यते ।'

(i) कोलाहलस्य

(ii) गणनायाः

(iii)जगतः ।

उत्तरम्-(ii) गणनायाः

(ख)<u>साधु</u> पृष्टम् ! अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः ।'

(i) समुचितम्

(ii) श्रेष्ठः

(iii) सज्जनः ।

उत्तरम्-(i) समुचितम्

(ग)वत्स ! न जानाति भवान् द्रौणेः चपलां <u>प्रकृतिम्</u> ।'

(i) शब्दमूलम्

(ii) स्वभावम्

(iii) विशिष्टरचनाम् ।

उत्तरम्-(ii) स्वभावम्

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2014

Series: HRS **Code no. 52**

1. कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 20 हैं।

2. प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें ।

3. कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 16 प्रश्न हैं।

4. कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें

5. इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है । प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह में 10.15 बजे किया जाएगा । 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका पर कोई उत्तर नहीं लिखेंगे

सड़लनात्मकं मूल्याङ्नम् - II

संस्कृतम् (सम्रेषणाधारितम्)

अवधि: : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 90**

निर्धारित समय : 3 **घण्टे अधिकतम अंक : 90**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रद्तायाम

खण्ड: क : अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन) **15 अड्काः**

खण्ड: ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य) **15 अड्काः**

खण्ड: ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण) **30 अड्काः**

खण्ड: घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन) **30 अड्का:**

निर्देशा: :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः

इस प्रश्न-पत्र में चार

उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर दी गई उत्तर-पुस्तिका में ही लिखने हैं।

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्ड: क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1. अधोलिखितम् अनुच्छेदम् पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत:

भारतीया संस्कृति: संस्कृतम् आश्रित्य तिष्ठति । भारतस्य आत्मा संस्कृत्या

प्रकाशते । संस्कृतस्य पुनरुज्जीवनं तदा भविष्यति यदा जनजीवनस्य प्रत्येक क्षेत्रे अस्य प्रयोगो भवेत् । संस्कृतभाषा यदा भारतस्य व्यवहारभाषा आसीत् तदा भारतं 'विश्वगुरुः' इति ख्यातिम् अलभत । विदेशेभ्यः छात्राः अत्र अध्ययनाय आगच्छन्ति स्म नालन्दा-तक्षशिलादि-विश्वविद्यालयेषु विविधानि शास्त्राणि तेभ्यः पाठ्यन्ते स्म । पुनः विश्वगुरुत्वं प्राप्तुं भारतेन संस्कृतस्य अवलम्बनं करणीयमेव ।

I. एक पदेन उत्तरत

(i) भारतस्य आत्मा कया प्रकाशते?

उतर- संस्कृत्या ।

(ii) छात्राः अत्र अध्य्यनाय कुतःआगच्छन्ति स्म?

उतर –विदेशेभ्यः।

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

(i)पुनः विश्वगुरुत्वम् प्राप्तुम् भारतेन किं करणीयम्?

उतर- विश्वगुरुत्वम् प्राप्तुम् भारतेन संस्कृतस्य अवलम्बनम् करणियमेव।

(ii)संस्कृतस्य पुनरुज्जीवनम् कदा भविष्यति ?

उतर- संस्कृतस्य पुनरुज्जीवनम् यदा जनजीवनस्य प्रत्येकम् क्षेत्रे अस्य प्रयोगो भवेत ।

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखतः

(1) गद्यांशे 'तेभ्यः' इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

उतर- विश्वविद्यालयेभ्यः

(ख) "तिष्ठति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

उत्तर- संस्कृतम्

(2) प्रसिद्धिम्' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम् ?

उत्तर- अवलम्बनम्

(3) 'भारतम्' इति पदस्य किं क्रियापदम् अनुच्छेदे प्रयुक्तम्?

उतर- प्रकाशते

IV. अस्य अनुच्छेदस्य कृते समुचितं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत ।

उत्तर- अस्य अनुच्छेदस्य उचितम शीर्षक: ‘भारतस्यसंस्कृति’ अस्ति।

1. अधोलिखितं श्लोकं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

“वृत्तं यत्नेन संरक्षेत् वित्तमायाति याति च ।

अक्षीणो वित्ततः क्षीणो वृत्ततस्तु हतो हतः ।।"

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत ।

यत्नेन किं संरक्षेत् ?

उत्तर- वृतंरक्षेत

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) वित्ततः क्षीणः जनः कः कथ्यते ?

उत्तर- वित्ततक्षीणजनःवृतम्कथ्यते।

(ii) किम् आयाति याति च ?

उत्तर- आयातीयातीयत्नेनच।

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखतः

(1) 'चरित्रम्' इति पदस्य किं पर्यायपदं श्लोके प्रयुक्तम्?

उत्तर- वृत्तम्

(2) 'याति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदं श्लोके प्रयुक्तम्?

उत्तर- यत्नेन

(खण्ड- ख)

रचनात्मककार्यम्

3. मित्रं प्रति लिखितम् अधः पत्रं मञ्जूषापदसहायतया पूरयित्वा पुनः लिखतः

मन्दाकिनीछात्रावासः,

तिथिः .... ।

प्रिय मित्र ! (i). **सौरभ !**

सस्नेह नमस्ते ।

अत्र सर्वं कुशलम् । भवान् अपि कुशली इति मन्ये । गतसप्ताहे अस्माकं (ii) विद्यालये संस्कृतसम्भाषणशिबिरम् (iii) **अभिनयम्** आसीत् । दशदिनानि यावत् वयं संस्कृतसम्भाषणस्य (iv) **अभ्यासम्** अकुर्म । तत्र एकस्याः लघुनाटिकायाः (v) **आयोजितम्** अपि अभवत् । अहं तु विदूषकस्य (vi) **प्रति** कृतवान् । सर्वे जनाः हसित्वा हसित्वा (vii) **करतलध्वनिम्** अकुर्वन् । अहम् इदानीं सर्वदा संस्कृतेन एव (viii) **वदामि** । भवान् अपि संस्कृतेन सम्भाषणस्य (ix) **अभ्यासम्** करोतु । पितरौ (x) **अभिनयः** मम प्रणामाञ्जलिं निवेदयतु ।

भवतः मित्रम्,

देवनाथः।

4.अधः प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्चवाक्यानि संस्कृतेन लिखत:

उत्तर – (i) इदम् उद्याने चित्रम् अस्ति।

(ii) वृक्षाः अस्मभ्यम् प्राणवायुं प्रयच्छन्ति।

(iii) बालकः कन्दुकेन क्रीडन्ति, धावन्ति आनन्दं च अनुभवन्ति ।

(iv) अत्र अनेकानि पुष्पाणि सन्ति I

(v) इदम् चित्रम् सुंदरम् अस्ति

अथवा

मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य पञ्चसंस्कृतवाक्येषु एकम् अनुच्छेदं लिखत :

1) पुस्तकानि मह्यम् अतीव रोचन्ते।

(2) मम समीपे बहूनिपुस्तकानि सन्ति ।

(3) पुस्तकानि अतीव मनोहराणि सन्ति ।

(4) मम समीपे चित्रपुस्तकम् अपि अस्ति।

(5) रमणीयं चित्रं चित्तम् आनन्दयति।

(6) पुस्तकानि ज्ञानस्य भण्डारः भवन्ति ।

(7) पुस्तकानि अस्माकं मित्राणि सन्ति।

(8) पुस्तकानां सङ्गतिः लाभप्रदा भवति। (9) अस्माभिः पुस्तकानि रक्षणीयानि।

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदेषु सन्धिम् सन्धिच्छेदम् वा कृत्वा लिखतः

1- प्रत्येकम् अयनस्य अवधि: षण्मासा: ।

उतर - प्रति + एकम्

2- सः हेतु सर्वविद्यानाम्।

उत्तर – सर्व+विद्या+नाम्

3- भासमानम् निजगृहम् दृष्ट्वा

उत्तर- भा: + मन:

4- जगत् + ईशः सर्वान् रक्षति।

उत्तर - जगदीश:

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानाम् समासम् विग्रहम् वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखतः

(क) पिककाकौ उड्डीयेते ।

(1) पिकाः च काका: च

(2) पिक: च काकः च

(3) पिक: च काकः तयोः समाहारः

(4) काका: पिक: च

उत्तर - पिक: च काकः च

(ख) प्रतिहतम् अन्तः करणम् यस्य सः प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत् ।

(1) प्रतिहतकरणम्

(2) प्रतिहतमन्त: करणम्

(3) प्रतिहतान्त: करण:

(4) अन्तः करणप्रतिहतम्

उत्तर - प्रतिहतान्त: करण:

(ग) एकः वानरः यथाशक्ति वृक्षे स्थितान् पक्षिणः तुदति स्म ।

(1) शक्तिसहितम्

(2) शक्तिम् अनतिक्रम्य

(3) शक्ते योग्यम्

(4) शक्ते अभावः

उत्तर - शक्तिसहितम्

(घ) रामः मृगस्य पश्चात् धावति स्म।

(1) मृगानुसारम्

(2)उपमृगम्

(3) अनुमृगम्

(4) समृगम्।

उत्तर - मृगानुसारम्

(ङ) पीतदुग्धा बालिका विद्यालयं गच्छति।

(1) पीतं दुग्धम् यया सा

(2) पीतं दुग्धम् येन सः

(3) दुग्धम् पीतं यस्मिन् सः

उत्तर - पीतं दुग्धम् यया सा

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानाम् प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा समुचितम् उत्तरम् लिखतः

(1) त्रैलोक्यम् <u>दहन् इव</u> प्रचण्डज्वाल: अग्निः।

उतर- दहनेव

(2) गुरुम् <u>सेव् + शानच्</u> शिष्य: प्रसन्न: भवति।

उत्तर - सेवमानः

(3) परिश्रमस्य <u>महत्वम्</u> सर्वे जानन्ति।

उत्तर - महात+ अवम्

(4) एषा मम पुत्र + ङीप् क्रीडति ।

उत्तर - पुत्री

(5) कविना प्रकृतेः <u>सुन्दरतायाः</u> वर्णनम् कृतम् ।

उत्तर- सुन्दर +

8. अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदत्तेः उचितैः अव्ययपदैः पूरयतः

(i) मित्र सौरभ ! **यत्** ग्रीष्मावकाशे त्वं किं करोषि ?

(ii) अहं **श्व** दिल्लीनगरं गमिष्यामि ।

(iii) किं त्वं जानसि **मा** गीतायाम् कर्मयोगस्य शिक्षा वर्तते।

(iv) अस्य याच्ञ वृथा **सम्प्रति** अस्तु ।

(v) आचार्य: नगरात् अत्र **कदा** आगमिष्यति ।

9. उचितसंख्यापदम् चित्वा वाक्यानि पूरयत ।

(1) वेदा: **चत्वारः** (4) सन्ति ।

(2) **त्रयो** (3) बालिका: उद्याने क्रीडन्ति ।

(3) विद्यालये **द्वो** (2) बालौ पुरस्कारम् प्राप्तवन्तौ ।

(4) उद्याने **नवष्ट** (96) वृक्षा: सन्ति ।

(5) **एकः** (1) चन्द्र: तम: हन्ति।

10. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदम् अशुद्धम् अस्ति । प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरम् चित्वा अशुद्धम् संशोध्य लिखतः

क) - एते मम मित्राः सन्ति ।

(1) मित्रे

(2) मित्राणि

(3) मित्रः

(4) मित्रम्

उत्तर- मित्रे

ख) - ते श्वः वाराणसीम् अगच्छन् ।

(1) अगच्छथ

(2) गमिष्यत:

(3) अगच्छताम्

(4) गमिष्यन्ति।

उत्तर - गमिष्यन्ति

ग)- मम समीपे पञ्च फलानि स्थ ।

(1) अस्ति

(2) असि

(3) सन्ति

(4) स्मः

उत्तर - सन्ति

घ) - ताः बालिका रामायणम् पठति ।

(1) ते

(2) सः

(3) सा

(4) तानि

उत्तर - सा

ङ) - अस्मिन् पाठ्यपुस्तके एकादश पाठानि ।

(1) पाठा:

(2) पाठम्

(3) पाठान्

उत्तर - पाठा:

खण्डः - घ

पठित- अवबोधनम्

1अधोलिखितम् गद्यांश, पद्यम् , नाट्यांशम् च पठित्वा प्रदत्त प्रश्नांनानाम् उत्तराणि लिखतः

(अ) गद्यांशः

“परशुरामकुण्डं तु लोहितनद्याः किञ्चिद् दूरे अस्ति । पूर्वम् इदं ब्रह्मकुण्डम् आसीत् । इदं लोहितनद्याः उद्गमस्थलम् इति मन्यते अत्र अनेकानि दर्शनीयानि स्थलानि अपि सन्ति । अस्माकं पर्यटनविभागेन प्रकाशिता केषाञ्चित् प्रसिद्धस्थलानां सूची पठित्वा ज्ञायताम् इमानि पर्यटनस्थलानि । एतेषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते । कार्यक्रमस्तु सुनिश्चितः ।"

प्रश्नाः 1 .

(i) परशुरामकुण्डं कस्याः उद्गमस्थलं मन्यते ?

उत्तर- लोहितनद्याः

(ii) कस्तावत् सुनिश्चितः वर्तते?

उत्तर- कार्यक्रमस्तु

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) केषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते?

उत्तर-एतेषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते

III. विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'अनेकानि' इति पदं कस्य पदस्य विशेषणम्?

उत्तर- दर्शनीयानि स्थलानि

(ख) 'अस्ति' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम्?

उत्तर- दूरे

(आ) पद्यम्

"त्यक्त्वा धर्मप्रदा वाचं परुषां योऽभ्युदीरयेत् ।

परित्यज्य फलं पक्वं भुङ्क्तेऽपक्वं विमूढधीः ।।"

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत ।

(i) अपक्वं फलं कः भुङ्क्ते?

उत्तर- विमूढधीः

(ii) धर्मप्रदां वाचं त्यक्त्वा काम् अभ्युदीरयेत्?

उत्तर- परुषां

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

विमूढधीः कीदृशं फलं परित्यज्य अपक्वं भुङ्क्ते ?

उत्तर- विमूढधीः पक्वं फलं परित्यज्य अपक्वं भुङ्क्ते

III. विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(1) ' धर्मप्रदाम् ' इति पदस्य विशेष्यपदं किम् ।

उत्तर- परुषाम्

(2) 'भुङ्क्ते ' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदं श्लोके प्रयुक्तम्?

उत्तर- विमूढधीः

(इ) नाट्यांशः

"राजहंसः एतत् कार्यं तु कुक्कुटोऽपि करोति ।

काकः (विहस्य) कुक्कुटः , अरे ! अद्य कुतः कुक्कुटाः नगरेषु । अहमेव सर्वत्र सुलभः ।

राजहंसी - भो भो वाचाल ! स्वीयैः कटुभिः क्वणितैः जनजागरणात् अन्यत् तु किमपि न करोषि ?

काकः अहो अज्ञानं भवत्याः । अरे ! यस्य गृहस्य भित्तौ स्थित्वा आलपामि , जनाः प्रियस्य आगमनसंकेतं मत्वा हृष्यन्ति । किं बहुना , अहं तु एतादृशः सत्यप्रियः यत् मातरः शिशून् कथयन्ति - ' अनृतं वदसि चेत् काकः दशेत् । "

प्रश्नाः I. एकपदेन उत्तरत ।

(i) अद्य नगरेषु के दुर्लभाः?

उत्तर-ज्ञानं

(ii) प्रियस्य आगमनसङ्केतं (काकवाणी) मत्वा के हृष्यन्ति ?

उत्तर- मत्वा

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

मातरः शिशून् किं कथयन्ति ?

उत्तर- मातरः शिशून् कथयन्ति - ' अनृतं वदसि चेत् काकः दशेत् । "

III . विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) ' हृष्यन्ति ' इति क्रियापदस्य किं कर्तृपदम् ?

(i) राजहंसः

(ii) जनाः

(iii) काकाः

(iv) प्रियस्य ।

उत्तर- (ii) जनाः

(ख) ' कटुभिः ' इति विशेषणपदस्य किं

(i)स्वीयैः

(ii) जनजागरणात्

उत्तर- (i)स्वीयैः

12 . अधोलिखितकथनानां समुचित भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) ' आपदा तरणिः धैर्यम् । '

(i) धैर्येण आपदः नौका इव भवन्ति।

(ii) यथा नौकासाहाय्येन जनाः पारं गच्छन्ति एवमेव धैर्यबलेन जनाः आपद्भ्यः ।

(iii) विपत्तौ जनः तीवा नदी धैर्यम् आप्नोति ।

उत्तर-(ii) यथा नौकासाहाय्येन जनाः पारं गच्छन्ति एवमेव धैर्यबलेन जनाः आपद्भ्यः

(ख) ' मम कलनस्य आधारः तु सूर्य एव । '

(i) सूर्य विना कालस्य गणना असम्भवा ।

(ii) काल एव सूर्यस्य गणनायाः आधारः ।

(iii) सूर्यः कालगणनां करोति ।

उत्तर-(ii) काल एव सूर्यस्य गणनायाः आधारः ।

13 . . मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत :

1-" नानाशस्त्रविदः पूर्वे येऽप्यतीता महारथाः ।

नैतदस्त्रं मनुष्येषु तैः प्रयुक्तं कथञ्चन ।। "

अन्वयः

नानाशस्त्रविदः ये (1) अतीताः **पूर्वे महारथाः(ii)** अपि

तैः एतद् प्रयुक्तम् (3) कथञ्चन **मनुष्येषु न (4)** अस्त्रम् **प्रयुक्तम् ।**

2- " यत् प्रोक्तं येन केनापि तस्य तत्वार्थनिर्णयः I

कर्तुं शक्यो भवेद्येन स विवेक इतीरितः ।

अन्वयः

येन केन (i) अपि **यत्प्रोक्तं तस्य (ii)** तत्त्वार्थनिर्णयः **येन कर्तु**

(iii) शक्यः **भवेत् सः (iv)** विवेकः **इति ईरितः**

14. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

(i) ' के वाचि च सरलता भवति ? '

(ii) 'काम समूहः कल्पः भवति **?**

(iii) ' के अनेके उत्सवाः मान्यन्ते **?**

(iv) ' कः नीरक्षीरविवेकी इति मन्यते । '

15. अधोलिखितवाक्यानि घटनाक्रमानुसारेण लिखत :

(i) एकस्मिन् नगरे प्रच्छन्न नामकः कुमारः आसीत् ।

(ii) मार्गः बहुभिः गतः परिपूर्णः आसीत् ।

(iii) एकः उद्दण्डः बालकः वदति – " भवन्तौ किमर्थं सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्तौ ? " (

(iv) प्रच्छन्नभाग्यः बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

(v) तौ धनहरणार्थं ग्रामान्तरं प्रवृत्तौ ।

(vi) ती मिलित्वा चौरकार्य कुरुतः स्म ।

(vii) प्रच्छन्नभाग्यः दुष्टबुद्धेः संगत्या चौरः अभवत् ।

(viii) तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् – भोः किमर्थं विषमे मागें क्रीडथ ?

16. रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुसारम् अर्थ चित्वा लिखत ।

(क) परुषां वाचं न अभ्युदीरयेत् ।

(i) मधुराम्

(ii) पौरुषेयाम्

(iii) नरम्

(iv) कठोराम् ।

उत्तर- (iv) कठोराम् ।

(ख) काकस्य गात्रं यदि काञ्चनस्य

(l) ओष्ठो

(ii) शरीरम्

(iii) मुखम्

उत्तर- (I) ओष्ठो

(ग) परमहम् अखण्डः शाश्वतः विभु : च ।

(i) शिशुवत्

(ii) सरस्वत्याः

(iii) नित्यः

(iv) सारस्वतः ।

उत्तर- सरस्वत्याः

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2012

Series: BRH **Code no. 52**

संस्कृतम्

(l) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 16 हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 16 प्रश्न हैं।

(IV) कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई answerउत्तर नहीं लिखेंगे।

अवधिः : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 80**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रदतायाम |

खण्ड: क:अपठितांशअवबोधनम्(अपठितांशअवबोधन)	**12अड्काः**
खण्ड: ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य)	**12अड्काः**
खण्ड: ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)	**28अड्काः**
खण्ड: घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)	**28अड्काः**

निर्देशाः :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति|

इस प्रश्न पत्र में चार खंड है|

(ii) प्रतिखंडम् उत्तराणि प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खंड का उत्तर दी गई उत्तरपुस्तिका में ही लिखने है|

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्डः - क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1.अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

भारतस्य दक्षिणकोणस्य अन्ते तमिलनाडुप्रदेशे बिन्दुरूपेण कन्याकुमारी दृश्यते । अत्र पूर्वसमुद्रस्य, पश्चिमसमुद्रस्य, दक्षिणसमुद्रस्य च सङ्गमः भवति । एते त्रयः समुद्राः भारतवर्षस्य पदतलं निरन्तरं प्रक्षालयन्ति । प्रातः सायं च सर्वदा जनानां महान् सम्मर्दः भवति । प्रातः सूर्योदयस्य सायं सूर्यास्तस्य च दृश्ये सर्वेषां मनः हरतः । अत्र एकम् अन्यद् दर्शनीय स्थानमस्ति विवेकानन्दस्मारकं नाम । कन्याकुमारीतः यन्त्रचालितया नौकया विवेकानन्दस्मारकं प्रति गन्तुं शक्यते । समुद्रतीरात् प्रस्थिता नौका आदौ तिरुवल्लुरप्रतिमायाः समीपं गच्छति । तिरुवल्लुरमहोदयेन "तिरुक्कुरल' इति नामकः तमिलवेदा रचितः । इतः पुनः प्रयाणं कृत्वा स्मारकं प्रति गम्यते । तत्र भूतले एक विशिष्टं ध्यानमन्दिरम् अस्ति यत्र अन्धकारमये प्रकोष्ठे प्रकाशमानं 'ॐ' इति चित्रं दृश्यते । तत्र सर्वे मौनव्रतमेव धारयन्ति । समुद्रस्य स्वर्णमयं जलं स्मारकस्य दर्शनं सर्वेषां कृते प्रेरणादायकं स्फूर्तिदायकं च ।

प्रश्नाः

I. उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) त्रयः समुद्राः कस्य पदतलं प्रक्षालयन्ति ?

(i) प्रतिमायाः

(ii) भारतवर्षस्य

(iii) स्मारकस्य

(iv) पूर्वसमुद्रस्य

उत्तरं-(ii) भारतवर्षस्य

(ख) ध्यानमन्दिरस्य प्रकोष्ठं कीदृशं वर्तते ?

(i) विशिष्टम्

(ii) स्मारकम्

(iii) दर्शनीयम्

(iv) अन्धकारमयम्

उत्तरम्-(iv) अन्धकारमयम्

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

(i) कन्याकुमारी कस्मिन् प्रदेशे अस्ति?

उत्तरम्- कन्याकुमारी तमिलनाडु प्रदेशे अस्ति |

(ii) समुद्रतीरात् प्रस्थिता नौका आदौ कुत्र गच्छति ?

उत्तरम्- समुद्रतीरात् प्रस्थिता नौका आदौ तिरुवल्लुरप्रतिमायाः समीपं गच्छति ।

III. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'यन्त्रचालितया' इति विशेषणपदस्य किं विशेष्यपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) प्रतिमायाः

(ii) नौकया

(iii) विशिष्टम्

(iv) कन्याकुमारी

उत्तरम्-(ii) नौकया

(ख) 'धारयन्ति' इतिक्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) सर्वेषाम्

(ii) व्रतम्

(iii) समुद्राः

(iv) सर्वे

उत्तरम्-(iv) सर्वे

(ग) अत्र कतीनाम् समुद्राणां सङ्गमः अस्ति ?

(6) द्वयोः

(ii) त्रयाणाम्

(iii) चतुर्णाम्

(iv) षण्णाम्

उत्तरम्-(ii) त्रयाणाम्

(घ) 'अन्ते' इति पदस्य किं विलोमपदम् अनुच्छेदे प्रयुक्तम् ?

(i) अन्य

(ii) आदौ

(iii) सर्वदा

(iv) इतः

उत्तरम्-(ii) आदौ

IV. अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत ।

(i) तमिलनाडुप्रदेशः

(ii) दक्षिणभारतम्

(iii) कन्याकुमारी

(iv) विवेकानन्दस्मारकम्

उत्तरम्-(iii) कन्याकुमारी

खण्ड:ख

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य)

2. पितरं प्रति लिखितम् अध:पत्रं मञ्जूषाप्रदत्तपदैः पूरयित्वा पुनः लिखत :

हिमालय-छात्रावासः,

(i) नवदिल्लीतः

तिथि:

पूज्याः (ii)पितृमहोदयाः

सादरं नमः ।

अत्र कुशलं तत्रास्तु । इदं ज्ञात्वा भवान् अतिप्रसन्नः भविष्यति यत्

गतदिवसे अन्तर्विद्यालयीयवादविवादप्रतियोगितायां मया (iii) प्रथमम् **स्थान प्राप्तम् । क्रीडादिवसे (iv)** धावनप्रतियोगितायाम् **अहम् एव प्रथमः आसम् । अस्य वर्षस्य नवमकक्षाया वार्षिकपरीक्षायाम् अपि मया एव प्रथम: स्थानं लब्धम् । अस्मिन् वर्षे वार्षिकोत्सवे मया त्रयः पुरस्काराः (v)** प्राप्स्यन्ते।

अयं वार्षिकोत्सवा आगामि-बुधवासरे आयोजयिष्यते । विद्यालयस्य पक्षतः ह्य एवं (vi) निमन्त्रणपत्रम् **प्रेषितम् । अहमपि भवन्तं सूचयामि यद् भवान् मात्रा सह अवश्यम् आगच्छतु । मम (vii)** उत्साहवर्धनम् **भविष्यति । मातृचरणयोः मम प्रणामाः ।**

भवतः पुत्रः

(viii) सौरभः

मञ्जूषा

निमन्त्रणपत्रम्, धावनप्रतियोगितायाम्, सौरभः, उत्साहवर्धनम्, प्रथमम्, पितृमहोदयाः, प्राप्स्यन्ते, नवदिल्लीतः ।

3. अधा प्रदतं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां सहायतया चत्वारि वाक्यानि संस्कृतेन लिखत :

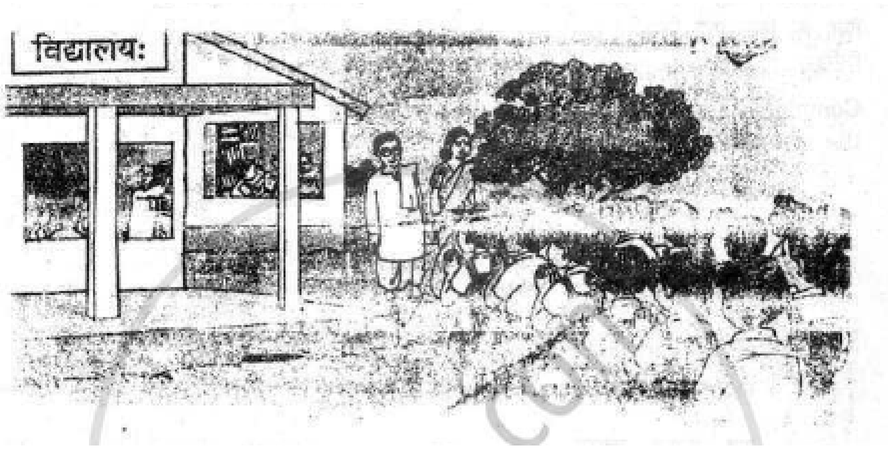

मञ्जूषा

विद्यालयाः, मनोरमा, बालकाः, कक्षायाम, बालिकाः, च, पुस्तकालयात्, पठन्ति, अध्ययनेन, शिक्षकेन्या, ज्ञानस्य, प्रार्थनासभा, विद्यालयस्य, समाचारपत्राणि, उद्यानम् ।

उत्तरम्-(i)इदं विद्यालयस्य चित्रं अस्ति |

(ii)विद्यालयस्य प्राङ्गणे बाला: प्रार्थना: कुर्वन्ति |

(iii)विद्यालये बालका: बालिका: च पठन्ति |

(iv)विद्यालय: ज्ञानस्य मन्दिरम् अस्ति |

अथवा

केवलं प्रज्ञाचक्षुद्यः (केवल नेत्रहीनों के लिए)

मञ्जूषाप्रदत्तपदानां साहाव्येन निम्नलिखितं विषयम् अधिकृत्य चतुर्षु संस्कृतवाक्येषु एकम् अनुच्छेद लिखतः

"संस्कृतपुस्तकमेला"

मञ्जूषा

विपणिः, अन्तः प्रवेशः, विविधं साहित्यम्, कथापुस्तकानि, द्रष्टुं, ध्वनिमुद्रिकाः, प्रेक्षागृहे, अतीव-प्रसन्नता, लक्षाधिकाः जनाः, हितकारकाणि मित्राणि, नाटकानां मञ्चनम्, पुस्तकानि, नगरे ।

उत्तरम्-(i)अद्य अस्माकं नगरे संस्कृत पुस्तकमेलाया: आयोजनं अस्ति |

(ii)तत्र विविधानि पुस्तकानि अस्ति |

(iii)जना: नाटकं च पश्यन्ति |

(iv)पुस्तकमेला अतीव रमणीय अस्ति|

खण्डा ग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

4.अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कृत्वा लिखत ।

(i) सर्वे जनाः जगन्नाथं प्रणमन्ति ।

उत्तरं-जगत्+नाथं

(ii) यथा + उचितं क्रियताम् ।

उत्तरम्-यथोचितं

(iii) प्रत्येकम् अयनस्य अवधिः षण्मासाः ।

उत्तरम्-प्रति+एकं

(iv) पर्यटन + अधिकारी युष्मान् प्रतीक्षते ।

उत्तरम्-पर्यटनाधिकारी

5.अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) पिककाकौ उड्डीयेते ।

(i) पिकाः च काकाः च ।

(ii) पिकः च काकः च

(iii) पिका च काका तयोः समाहारः ।

उत्तरम्-(ii) पिकः च काकः च

(ख) प्रतिहतम् अन्तः करणम् यस्य सः प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत् ।

(i) प्रतिहतमन्तः करणम्

(ii) प्रतिहतकरणम्

(iii) प्रतिहतान्तः करणः ।

उत्तरम्- (i) प्रतिहतमन्तः करणम्

(ग) अयं बालकः <u>यथेच्छं</u> फलानि खादति ।

(i) इच्छाम् अनतिक्रम्य

(ii) इच्छया सहितम्

(iii) इच्छाभिः अनतिक्रम्य ।

उत्तरम्-(i) इच्छाम् अनतिक्रम्य

(घ)वने <u>पशवः पक्षिणः च</u> निवसन्ति ।

(i) पशवः पक्षिणः

(ii) पशुपक्षिणः

(iii) पशुपक्षी ।

उत्तरम्- (iii) पशुपक्षी

(ड)वृक्षे सः वानरः <u>उपनीडम्</u> गच्छति ।

(i) नीडस्य समीपम्

(ii) नीडे नीडे

(iii) नीडेन निकटे ।

उत्तरम्-(i) नीडस्य समीपम्

(च)<u>एकदा सिद्धः अर्थः यस्य सः</u> विहाराय नगरम् अगच्छत् ।

(i) सिद्धोऽर्थः

(ii) अर्थसिद्धा

(iii) सिद्धार्थः ।

उत्तरम्-(iii) सिद्धार्थः

6.अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा समुचितम् उत्तरं विकल्पेभ्या चित्वा लिखतः

(क) <u>गम् + शतृ</u> बालिकाः गायति ।

(i) गच्छन्तम्

(ii) गच्छन्ती

(iii) गच्छत्

(iv) गच्छन्

उत्तरम्-(ii) गच्छन्ती

(ख) <u>अजा</u> क्षेत्रं गच्छति ।

(i) अ + जा

(ii) अजा + आ

(iii) अज + टाप्

(iv) अज + अका ।

उत्तरम्-(iii) अज + टाप्

(ग)गुरूं <u>सेव् + शानच्</u> छात्रः प्रसत्रः भवति ।

(i) सेवानः

(ii) सेवमानम्

(iii) सेवमाना

(iv) सेवमानः ।

उत्तरम्-(iv) सेवमानः

(घ)परिश्रमस्य <u>महत्त्वम्</u> सवें जानन्ति ।

(i) महत् + त्वम्

(ii) मह + त्वम्

(ii) महत् + त्व

(iv) मह + त्व।

उत्तरम्- (ii) महत् + त्व

7.अधोलिखितवाक्ययोः कोष्ठकान्तर्गतयोः पदयोः प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य लिखत :

(i) मनसः चञ्चलता **(चञ्चल + तल्) निरोद्धुं का क्षमः ।**

(ii)शिक्षन् **(शिक्ष + शतृ) शिक्षकः फलं दर्शयति ।**

8.अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषाप्रदत्तपदसहायतया उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखत :

(1)भवती अधुना कुतः **आगच्छति ।**

(ii) यदा कृष्णः अत्र आगच्छत् तदा **वृष्टिः अभवत् ।**

(iii) अहं श्वः **प्रातः सप्तवादने गीतायाः पाठं करिष्यामि ।**

(iv) ध्वनि मा **कुरु।**

(v)किं त्वं जानासि यत् **भारतीया संस्कृतिः अतिप्राचीना अस्ति ।**

(vi) यावत् परोपकारः क्रियते तावत् **शरीरस्य सदुपयोगः ।**

मञ्जूषा

तदा, तावत्, कुतः, मा, यत्, श्वः

9. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितसङ्ख्यापदं चित्वा वाक्यानि पूरयत

(क) गुरुकुले छात्राः___ वेदान् पठन्ति ।

(i) चत्वारि

(ii)चत्वारः

(iii)चतुरः

(iv) चतुरान्

उत्तरम्-(iv) चतुरान्

(ख) ताः___स्त्रियः ग्राम गच्छन्ति ।

(i) तिस्रः

(ii) त्रीणि

(iii)त्रयः

(iv)त्रीन्

उत्तरम्-(i) तिस्रः

(ग)___ उद्याने बहवः वृक्षाः आसन् ।

(i) एके

(ii) एकस्याम्

(iii) एकस्य

(iv) एकस्मिन् ।

उत्तरम्-(i) एके

(घ)जनाः___ नेत्राभ्याम् पश्यन्ति ।

(i) द्वयोः

(ii) द्वाभ्याम्

(iv)द्वेभ्याम् ।

उत्तरम्-(ii) द्वाभ्याम्

10. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति । प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा अशुद्धपदं संशोध्य लिखत :

(क)ताः समाचारपत्रं पठसि ।

(i) पठथः

(ii) पठथ

(iii) पठन्ति

(iv) पठतः ।

उत्तरम्-(iii) पठन्ति

(ख) वयं ह्यः विज्ञानं <u>पठिष्यावः</u> ।

(i) अपठाम

(ii) अपठाव

(iii) अपठः

(iv) पठिष्यामः ।

उत्तरम्-(i) अपठाम

(ग) सः <u>बालिका</u> क्रीडति ।

(i) बाला

(ii) बालिके

(iii) बालकः

(iv) बालकौ ।

उत्तरम्-(iii) बालकः

(घ)त्वं कदा नाटकं <u>द्रक्ष्यन्ति</u> ?

(i) द्रक्ष्यामि

(ii) पश्यावः

(iii) पश्यथा

(iv) द्रक्ष्यसि

उत्तरम्-(iv) द्रक्ष्यसि

खण्डः घ

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

11. अधोलिखितं गद्यांश, पा, नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि लिखत :

(अ) गद्यांशः

परशुरामकुण्डं तु लोहितनद्याः किञ्चिद्दुरे अस्ति । पूर्वम् इदं ब्रह्मकुण्डम् आसीत् । इदं लोहितनद्याः उद्गमस्थलम् इति मन्यते । अत्र अनेकानि अन्यानि दर्शनीयानि स्थलानि अपि सन्ति । अस्माकं पर्यटनविभागेन प्रकाशितां केषाञ्चित् प्रसिद्धस्थलानां सूची पठित्वा ज्ञायताम् इमानि पर्यटनस्थलानि । एतेषां दर्शनाय सम्पूर्णा व्यवस्था वर्तते । कार्यक्रमस्तु सुनिश्चितः ।

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

(i) परशुरामकुण्डं कस्या उद्गमस्थलं मन्यते ?

उत्तरम्- परशुरामकुण्डं लोहितनद्याः उद्गमस्थलं मन्यते |

(ii) कस्तावत् सुनिश्चितः वर्तते ?

उत्तरम्- कार्यक्रमस्तु सुनिश्चितः वर्तते |

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत

परशुरामकुण्डं कुत्र अस्ति?

उत्तरम्- परशुरामकुण्डं लोहितनद्याः किञ्चिद्दुरे अस्ति ।

III.विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'व्यवस्था' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

(i) आसीत्

(ii) मन्यते

(iii) वर्तते

(iv) अस्ति ।

उत्तरम्-(iii) वर्तते

(ख) एतेषाम् इति सर्वनामपदं केभ्यः प्रयुक्तम् ?

(i) कुण्डेभ्यः

(ii) पर्यटनस्थलेभ्यः

(iii) कार्यक्रमेभ्यः

(iv) पर्यटनविभागेभ्यः ।

उत्तरम्-(ii) पर्यटनस्थलेभ्यः

(आ)पद्यम्

आचारः प्रथमो धर्मः इत्येतद् विदुषां वचः ।

तस्माद् रक्षेत् सदाचारं प्राणेभ्योऽपि विशेषतः ।।

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

(i) प्रथम: धर्म: कः ?

उत्तरम्- आचारः प्रथम: धर्म|

(ii) अस्माकं व्यवहारः सम्यग् भवेत् इति केषां वचनम् अस्ति ?

उत्तरम्- अस्माकं व्यवहारः सम्यग् भवेत् इति विदुषां वचनम् अस्ति|

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

प्राणेभ्योऽपि विशेषतः कः रक्षणीयः ?

III. विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'प्रथमः' इतिविशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(i) वचः

(ii) विशेषतः

(iii) धर्मः

(iv) आचारः

उत्तरम्-(iv) आचारः

(ख) 'अतः' इत्यर्थे अत्र किं पदं प्रयुक्तम् ?

(i) अपि

(ii) इति

(iii) एतत्

(iv) तस्मात् ।

उत्तरम्-(ii) इति

(इ) नाट्यांशः

राजहंसः-अये ! किन्नु खलु सरस्तीरे विहरति मयि केनापि कर्कशैः 'काका' शब्दैः वातावरणम् आकुलीक्रियते ?

राजहंसी – भर्तः ! काकात् अन्या को भवितुमर्हति ? अस्य वर्णः अपि कृष्णा, कर्म अपि कृष्णम् मेध्यम् अमेध्यं सर्वमेव भक्षयति कर्णकटुशब्दैः .... ।

काका -(प्रविश्य, सक्रोधम्) आ किम् उक्तवती भवती ? यदि अहं कृष्णवर्णः तर्हि श्रीरामस्य वर्णः कीदृशः ? श्रीवासुदेवस्य वर्णः कीदृशः ? मुग्धे ! अहं तु अतीव कर्तव्यपरायणः । प्रभाते 'का-का' ध्वनिना सुप्तान् प्रबोधयामि कर्मसु च विनियोजयामि ।

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरतः ।

(i) प्रभाते काका कान् प्रबोधयति ?

उत्तरम्- प्रभाते काका सुप्तान् प्रबोधयति |

(ii) राजहंसः कुत्र विहरति स्म ?.

उत्तरम्- राजहंसः सरस्तीरे विहरति स्म |

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

काका स्व-वर्णस्य तुलनां केन केन सह करोति ?

उत्तरम्- काका स्व-वर्णस्य तुलनां श्रीरामेंण श्रीवासुदेवेन सह करोति |

III विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'भक्षयति' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् अस्ति ?

(i) राजहंसी

(ii) अहम्

(iii) राजहंसः

(iv) काकः

उत्तरम्-(iv) काकः

(ख) 'अहं तु अतीव कर्तव्यपरायणः' अत्र 'अहम्' इति सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) राजहंसाय

(ii) काकाय

(iii) श्रीरामाय

(iv) वासुदेवाय

उत्तरम्-(ii) काकाय

12. अधोलिखितकथनयोः समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखत :

(क) "नीरक्षीरविवेके तु हंसो हंसः बको बकः ।।

(i) हंसस्य बकस्य च वर्णः श्वेतः भवति ।

(ii) हंसो बकः च समानौ तत्र कोऽपि भेदः नास्ति ।

(iii) दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धम् किं च जलम् ? इति विवेकपूर्णे कार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदा दृश्यते ।

(iv) हंसः क्षीरं पिबति, बकः क्षीरं पिबति ।

उत्तरम्-(iii) दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धम् किं च जलम् ? इति विवेकपूर्णे कार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदा दृश्यते ।

(ख) 'सततं चक्रवत् परिवर्तमानः कालः' ।

(i) संसारे भ्रमन् काला चक्रम् एव अस्ति ।

(ii) कालः चक्रम् इव निरन्तरं गतिशीलः अस्ति ।

(iii) कालः यदा कदा चक्रवत् भ्रमति ।।

(iv) कालः चक्रेण सह गच्छति ।

उत्तरम्-(ii) कालः चक्रम् इव निरन्तरं गतिशीलः अस्ति ।

13. मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वयं पूरयत :

(क) परमापद्गतेनापि नैव तात त्वया रणे ।

इदमस्त्र प्रयोक्तव्यं मानुषेषु विशेषतः ॥

अन्वयः

तात ! परम-आपद्गतेन (i) अपि, **त्वया रणे (ii)** इदम् **अस्त्रं**

विशेषतः (iii) मानुषेषु **न एव (iv)** प्रयोक्तव्यम् ।

(ख) जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः पूर्यते घटः ।

सः हेतुः सर्वविद्यानां धर्मस्य च धनस्य च ॥

अन्वयः

(यथा) जलबिन्दुनिपातेन (v) क्रमशः **घटः (vi)** पूर्यते **(तथैव)**

सर्वविद्यानां (vii) धर्मस्य **च धनस्य च (viii)** सः **(एव) हेतुः ।**

मञ्जूषा

पूर्यते, मानुषेषु, धर्मस्य, अपि, क्रमशः, प्रयोक्तव्यम्, सः, इदम् ।

14. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

(i) कृषकस्य क्षेत्रे श्रमं कृत्वा सः धनम् अर्जितवान् ।

उत्तरम्- कृषकस्य क्षेत्रे किम् कृत्वा सः धनम् अर्जितवान् ?

(ii) तत्त्वार्थस्य निर्णयः विवेकेन कर्तुं शक्यते ।

उत्तरम्- तत्त्वार्थस्य निर्णयः केनकर्तुं शक्यते ?

(iii) नकुलः तव सारथिः भवतु ।

उत्तरम्- नकुलः कः सारथिः भवतु ?

(iv) संवत्सरे <u>द्वादश</u> मासाः भवन्ति ।

उत्तरम्- संवत्सरे कति मासाः भवन्ति ?

15. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं लिखत :

(i)कर्मपुरनाम्नि नगरे प्रच्छन्नभाग्यनामकः कश्चित् कुमारः आसीत् ।

(ii) मार्गः बहुभिः गर्तैः परिपूर्णः आसीत् ।

(iii) एकः उद्दण्डा बालकः अवदत् - भवन्तौ किमर्थ सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्ती ?

(iv) प्रच्छत्रभाग्या बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

(v) तौ धनहरणार्थ प्रामान्तरं प्रस्थितौ ।

(vi) तौ मिलित्वा चौरकार्य कुरुतः स्म ।

(vii) प्रच्छन्नभाग्या दुष्टबुद्धेः संगत्या चौर अभवत् ।

(viii) तौ मागें क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् – "भो ! किमर्थं विषमे मागें क्रीडथ ?"

उत्तरम्-1. (i)कर्मपुरनाम्नि नगरे प्रच्छन्नभाग्यनामकः कश्चित् कुमारः आसीत् ।

2.(iv) प्रच्छत्रभाग्या बाल्यकाले विद्यां न प्राप्नोत् ।

3.(vii) प्रच्छन्नभाग्या दुष्टबुद्धेः संगत्या चौर अभवत् ।

4.(vi) तौ मिलित्वा चौरकार्य कुरुतः स्म ।

5.(v) तौ धनहरणार्थ प्रामान्तरं प्रस्थितौ |

6.(ii) मार्गः बहुभिः गर्तैः परिपूर्णः आसीत् ।

7.(viii) तौ मागें क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् – "भो ! किमर्थं विषमे मागें क्रीडथ ?"

8.(iii) एकः उद्दण्डा बालकः अवदत् - भवन्तौ किमर्थ सुपथं परित्यज्य कुपथेन गन्तुं प्रवृत्ती?

16.रेखाङ्कितपदानाम् प्रसङ्गानुसारम् अर्थ चित्वा लिखत ।

(क) '<u>साधु</u> पृष्टम् । अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः' ।

(i) श्रेष्ठा जनः

(ii) सज्जनः

(iii) साधुसङ्गतिः

(iv) उचितम्

उत्तरम्-(i) श्रेष्ठा जनः

(ख) 'चतुर्विंशतिः <u>पक्षा</u> एव पर्वाणि' ।

(i) मासाः

(ii) पञ्चदशदिनानां समूहाः

(iii) खगस्य पक्षद्वयम्

(iv) व्यजनानि

उत्तरम्-(ii) पञ्चदशदिनानां समूहाः

CBSE Class 10

Sanskrit

Previous Year Question Paper 2011

Series: RHB **Code no. 52**

संस्कृतम्

(l) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में मुद्रित पृष्ठ 16 हैं।

(II) प्रश्न-पत्र में दाहिने हाथ की ओर दिए गए कोड नम्बर को छात्र उत्तर-पुस्तिका के मुख-पृष्ठ पर लिखें।

(III) कृपया जाँच कर लें कि इस प्रश्न-पत्र में 16 प्रश्न हैं।

(IV) कृपया प्रश्न का उत्तर लिखना शुरू करने से पहले, उत्तर-पुस्तिका में प्रश्न का क्रमांक अवश्य लिखें।

(V) इस प्रश्न-पत्र को पढ़ने के लिए 15 मिनट का समय दिया गया है। प्रश्न-पत्र का वितरण पूर्वाह्न में 10.15 बजे किया जाएगा। 10.15 बजे से 10.30 बजे तक छात्र केवल प्रश्न-पत्र को पढ़ेंगे और इस अवधि के दौरान वे उत्तर-पुस्तिका में कोई answerउत्तर नहीं लिखेंगे।

अवधिः : होरात्रयम् **पूर्णांकाः : 80**

(ii) प्रतिखण्डम् उत्तराणि प्रद्तायाम |

खण्डः क:अपठितांशअवबोधनम्(अपठितांशअवबोधन) **12अड्काः**

खण्डः ख : रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक-कार्य) **12अड्काः**

खण्डः ग : अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण) **28अड्काः**

खण्डः घ : पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन) **28अड्काः**

निर्देशाः :

(i) अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति|

इस प्रश्न पत्र में चार खंड है|

(ii) प्रतिखंडम् उत्तराणि प्रदत्तायाम् उत्तरपुस्तिकायां लेखनीयानि ।

प्रत्येक खंड का उत्तर दी गई उत्तरपुस्तिका में ही लिखने है|

(iii) प्रत्येक खण्डम् अधिकृत्य उत्तराणि एकस्मिन् स्थाने क्रमेण लेखनीयानि ।

प्रत्येक खण्ड के उत्तर एक ही जगह पर क्रम से लिखने होंगे ।

(iv) प्रश्नपत्रे उत्तराणि न लेखनीयानि ।

प्रश्न-पत्र पर उत्तर न लिखें ।

(v) प्रश्नसंख्या प्रश्नपत्रानुसारम् अवश्यमेव लेखनीया ।

प्रश्न-पत्र के अनुसार प्रश्न-संख्या अवश्य ही लिखनी होगी ।

(vi) सर्वेषां प्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि ।

सभी प्रश्नों के उत्तर संस्कृत में लिखिए ।

खण्डः - क

अपठितांश-अवबोधनम् (अपठितांश-अवबोधन)

1.अधोलिखितम् अनुच्छेदं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरत :

एकस्मिन् नगरे द्वे मित्रे वसतः स्म । एकस्य नाम सोमेशः आसीत् अन्यस्य नाम धनेशः आसीत् । सोमेशा विद्याम् इच्छति स्म धनेशः च प्रभूतं धनम् । एकदा मित्रद्वयं विदेशम् अगच्छत् । तत्र सोमेशः परिश्रमेण अध्ययनं कृत्वा विद्यां प्राप्तवान् । धनेशः बहु धनसङ्ग्रहणं कृतवान् । एवम् अनेकानि वर्षाणि व्यतीतानि । तौ अचिन्तयताम् - 'अधुना आवां गृहं गच्छावः' । गृहम् प्रति आगमनसमये मार्गे चौराः आगच्छन् । ते धनेशस्य सर्व धनम् अहरन् । धनेशः दुःखी अभवत्। सः रिक्तहस्तः गृहम् आगच्छत् । परन्तु सोमेशः विद्याधनयुक्तः आसीत् । विद्याधनेन युक्तः सः शीघ्रम् एव अतीव प्रसिद्धः अभवत् । तस्य प्रसिद्धि श्रुत्वा राजा विद्यावन्तं सोमेशम् आहूय तस्य सम्मानम् अकरोत् । सः तस्मै मन्त्रिपदमपि अयच्छत् । सत्यम् एव कथ्यते - 'विद्या एव सर्वत्र पूज्यते ।'

प्रश्नाः

I.उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत।

(अ) द्वे मित्रे कुत्र वसतः स्म ?

(i) विदेशे

(ii) राजप्रासादे

(iii) नगरे

(iv) ग्रामे

उत्तरम्-(iii) नगरे

(ब)मार्गे के आगच्छन् ?

(i) सैनिकाः

(ii) चौराः

(iii) जनाः

(iv) आरक्षकाः

उत्तरम्-(ii) चौराः

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत।

(i) कः विद्याधनं प्राप्तवान् ?

उत्तरम्- सोमेशः विद्याधनं प्राप्तवान्।

(ii) राजा सोमेशाय किम् अयच्छत् ?

उत्तरम्- राजा सोमेशाय मन्त्रिपदम् अयच्छत्।

III प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत।

(क) 'अचिन्तयताम्' इति क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) राजा

(ii) सोमेशः

(iii) तौ

(iv) धनेशः

उत्तरम्-(iii) तौ

(ख) 'सः तस्मै मन्त्रिपदमपि अयच्छत्' इति वाक्ये 'सः' सर्वनामपदं कस्मै प्रयुक्तम् ?

(i) सोमेशाय

(ii) धनेशाय

(iii) राजे

(iv) चौराय

उत्तरम्-(i) सोमेशाय

(ग) 'प्रभूतं' इति पदं कस्य विशेषणपदम् अस्ति ?

(i) विदेशस्य

(ii) विद्यायाः

(iii) परिश्रमस्य

(iv) धनस्य

उत्तरम्-(iv) धनस्य

(घ) 'शनैः' इति पदस्य किं विपरीतपदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(i) शीघ्र

(ii) वर्षाणि

(iii). व्यतीतानि

(iv) एकदा

उत्तरम्-(i) शीघ्र

IV अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं चित्वा लिखत।

(i) विदेशभ्रमणम्

(ii) बुद्धिः एव उत्तमा

(iii) विद्याधनं श्रेष्ठधनम्

(iv) परिश्रमस्य महत्त्वम्

उत्तरम्-(iii) विद्याधनं श्रेष्ठधनम्

खण्डः 'ख'

रचनात्मककार्यम् (रचनात्मक कार्य)

2.अनुजं प्रति लिखितम् अधःपत्रं मञ्जूषायां प्रदत्तपदैः पूरयत :

(i) भुवनेश्वरतः

(ii) प्रिय अनुज ! **शुभाशिषः ।**

मन्ये यत् भवान् तत्र (iii) कुशली **। वयम् अपि अत्र सर्वे (iv)** कुशलिनः **स्मः । मातापितरौ सर्वदा त्वां स्मरतः । तव अग्रजा अग्रिमसप्ताहे गृहम् (v)** आगमिष्यति **। त्वम् अपि यदि (vi)** आगन्तुम **इच्छसि आगच्छ । अस्मिन् विषये अग्रजा अपि त्वां पत्रं (vii)** लेखिष्यति **। तव अध्ययनं सम्यक् चलति इति वयं चिन्तयामः । अन्यत् सर्व (viii)** कुशलम्**। सर्वेभ्या मित्रेभ्यः मम शुभकामनां कथयतु । भवान् पत्रद्वारा स्वकार्यक्रम सूचयतु ।**

भवतः अग्रजः,

विश्वासः ।

मञ्जूषा

भुवनेश्वरतः, लेखिष्यति, आगमिष्यति, कुशली, कुशलिनः, आगन्तुम, कुशलम्, प्रिय अनुज !

3.अधोदत्त-चित्रस्य वर्णन मंजूषाया प्रदतपदाना सहायतया चतुर्षु सस्कृतवावाक्येषु कुरुत :

मञ्जूषा

उपवनम्, बालिका, मयूरः, शशकः, वानरः, पक्षिणः, पुस्तकं, वृक्षाः, पादपाः, पुष्पाणि, सुन्दरं, इदम्, वृक्षस्य, अधः, पठति, पश्यति, अस्ति, सन्ति, आकाशे, कूजन्ति, खादति, कूर्दति, चलति, यत्र-तत्र, उपरि, प्रसन्नाः ।

उत्तरम्- (i) इदम् उपवनस्य चित्रम् अस्ति |

(ii) उपवने एका बालिका पुस्तकं पठति |

(iii) आकाशे पक्षिण: कुजन्ति |

(iv) शशक: खादति |

अथवा

केवल प्रज्ञाचक्षुर्ष्य (केवल नेत्रहीनों के लिए)

मञ्जूषायां प्रदत्तपदानां साहाय्येन निम्नलिखितविषयम् अधिकृत्य चतुर्षु संस्कृतवाक्येषु एकम् अनुच्छेद लिखत :

"प्रातःकालः"

मञ्जूषा

सूर्यः, जनाः, वृक्षाः, पुष्पाणि, पक्षिणः, बालकाः, वायुः, दूरे, पशवः, व्यायामं,भ्रमन्ति, क्रीडन्ति, कूजन्ति, बहति, गच्छति, प्रकाशः, अन्धकारः, विकसन्ति, वृक्षेषु, शीतलः ।

उत्तरम्-(i) प्रातःकाले शीतल: वायु: बहति|

(ii) उद्यानेषु पुष्पाणि विकसन्ति |

(iii) वृक्षेषु पक्षिण: कूजन्ति |

(iv) बालका: क्रीडन्ति |

खण्डःग

अनुप्रयुक्तव्याकरणम् (अनुप्रयुक्त व्याकरण)

4. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदेषु सन्धिम् सन्धिच्छेदम् वा कृत्वा लिखतः

(i).यदि+अपि सा बालिका तथापि तस्या: उत्साह: अतुल्य:

उत्तरम्-यद्यपि

(ii).सर्वे जगत्+नाथं प्रणमन्ति|

उत्तरम्-जगन्नाथं

(iii).तत्र एक: बाल:+चलति|

उत्तरम्-बालोचलति

(iv).सैनिक: राष्ट्रस्य नयनं मन्यते|

उत्तरम्-ने+अनं

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानाम् समासम् विग्रहम् वा प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा लिखतः

(क) पिककाकौ कूजत|

(i).पिक: च काक: च तयो: समाहार:

(ii).पिका: च काका: च

(iii).पिक: च काक: च

उत्तरम्- पिक: च काक: च

(ख) मातापितरौ श्व: गमिष्यत|

(i).मातर: च पितर: च

(ii).माता च पिता च

(iii) माता च पिता च एतयो: समाहार:

उत्तरम्- माता च पिता च

(ग) अधीतं व्याकरणम् येन स: (नर:) आगच्छति|

(i).अधीतव्याकरण:

(ii).अधीतव्याकरणम्

(iii).अधीतव्याकरणा

उत्तरम्- अधीतव्याकरण:

(घ) श्वेताम्बरा अत्र विराजते|

(i).श्वेतम् अम्बरं यस्या: सा

(ii).श्वेतम् अम्बरं यस्य स:

(iii).श्वेतम् अम्बरम्

उत्तरम्- श्वेतम् अम्बरं यस्या: सा

(ड) परपीडनं साधुजनस्य रूपस्य योग्यं कार्यं न अस्ति|

(i).अनुरूप:

(ii).अनुरुपस्य

(iii).अनुरूपम्

उत्तरम्- अनुरूपम्

(च) सचित्रं पुस्तकम् आनय|

(i).चित्रस्य भावम्

(ii).चित्रेंण सहितम्

(iii).चित्रम् अनतिक्रम्य

उत्तरं- चित्रेंण सहितम्

6.अधोलिखितवाक्येषु रेखांकितपदानां प्रकृति-प्रत्ययों संयोज्य विभज्य वा समुचितम् उत्तर विकल्पेभ्य: चित्वा लिखत :

(क) गम् + शतृ बालकः कुत्रापि न पश्यति ।

(i) गच्छन्ती

(ii)गच्छतम्

(iii) गच्छन्

(iv) गमन्

उत्तरम्- गच्छन्

(ख) क्रूरता सदैव निन्दनीया एव ।

(i) क्रूर + तल्

(ii) क्रूर + ता

(iii) क्रूर + तल् + आ

(iv) क्रूर् + तल्

उत्तरम्- क्रूर + तल्

(घ) सेव् + शानच् जनाः स्वकर्तव्यं निर्वहन्ति ।

(i) सेवमानः

(ii) सेवमानाः

(iii) सेवमानानाम्

(iv) सेवमानैः

उत्तरम्- सेवमानः

7. अधोलिखितवाक्ययोः कोष्टकान्तर्गतयोः पदयोः प्रकृति-प्रत्ययौ संयोज्य लिखत :

(i) बालानां चपलत्वं **(चपल + त्व) कः न जानाति ?**

(ii) पठन् **(पठ् + शतृ) बालकः शनैः शनैः वदति ।**

8.अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि मञ्जूषायां प्रदत्तपदसहायतया उचितैः अव्ययपदैः पूरयित्वा लिखत

(i)भवान् अधुना कुतः **आगच्छति ?**

(ii)ते श्वः **पुनः तत्र न गमिष्यतः ।**

(iii)यत्र कर्त्तव्यनिष्ठा भवति तत्र **सिद्धिः अपि निवसति ।**

(iv) 'अहम् इदं कार्यं पुनः करिष्यामि ।' इति **सा दृढतया अवदत् ।**

(v)सः तावत् न गमिष्यति यावत् **त्वं न आगच्छसि ।**

(vi) यदा-कदा **ते अपि तत्र गच्छन्ति ।**

मञ्जूषा

यदा-कदा, तत्र, कुतः, यावत्, इति, श्वः

9. प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितसङ्ख्यापदं चित्वा वाक्यानि पूरयत ।

(क) अस्माकं विद्यालये (4) विशालवृक्षाः सन्ति ।

(i) चत्वारि

(ii) चतस्रः

(iii) चतुर्णाम्

(iv) चत्वारः

उत्तरम्-(iv) चत्वारः

(ख) (2) बालिकयोः भ्रातरः कुत्र सन्ति ?

(i) द्वौ

(ii)द्वे

(iii) द्वयोः

(iv) द्वाभ्याम्

उत्तरम-(iii) द्वयोः

(ग)उपवने (1) वृक्षस्य शाखायाम् कोकिला कूजति ।

(i) एकः

(ii) एकम्

(iii) एकस्मिन्

(iv) एकस्य

उत्तरम्-(iv) एकस्य

(घ)सरोवरे (3) कमलानि शोभन्ते ।

(i) त्रीणि

(ii) तिस्रः

(iii) त्रिभिः

(iv) त्रयः

उत्तरम-(i) त्रीणि

10. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदम् अशुद्धम् अस्ति । उचितम् उत्तरं प्रदत्तविकल्पेभ्यः चित्वा अशुद्धपदं संशोध्य लिखत :

(क)ताः पाठं पठसि ।

(i)पठतः

(ii)पठन्ति

(iii)पठथः

(iv)पठथ

उत्तरम्-(ii)पठन्ति

(ख) आवाम् ह्यः एव मणिपुरतः आगमिष्यावः ।

(i) आगच्छाव

(ii)आगच्छावः

(iii)आगच्छतु

(iv)आगच्छेत्

उत्तरम्-(ii)आगच्छावः

(ग)सः बालिका धावति ।

(i) बाला

(ii) बालिके

(iii) बालकः

(iv) बालको

उत्तरम्-(iii) बालकः

(घ)यूयं कुत्र उपविशासि ?

(i) उपविशथ

(ii) उपविशथ:

(iii) उपविशन्ति

(iv) उपविशामः

उत्तरम्-(i) उपविशथ

खण्डः 'घ'

पठित-अवबोधनम् (पठित-अवबोधन)

11.अधोलिखितं गद्यांश, पद्यांश, नाट्यांशं च पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि लिखत :

(अ) गद्यांशः

गृहे तस्य भार्या सपदि समागतं पतिं दृष्ट्वा अपृच्छत् – 'आर्य ! किं सर्वगतं कुशलं वर्तते ? अयथाकालं समागतोऽसि ?' सम्प्रति धर्ममतिः सः पश्चात्तापेन दग्धमानसः सर्वं वृत्तान्तं निवेद्य सकरुणम् उच्चैः अक्रन्दत् । बुद्धिमती सा अवदत् - 'अलं चिन्तया । आपदां तरणिः धैर्यम् । इदानीं विषादं त्यक्त्वा उद्यमः क्रियताम् ।'

प्रश्नाः

I. एकपदेन उत्तरत ।

(i) विषादं त्यक्त्वा का कर्त्तव्यः ?

उत्तरम्- विषादं त्यक्त्वा **उद्यमः** कर्त्तव्यः|

(ii) . आपदां तरणिः किम् भवति ?

उत्तरम्- आपदां तरणिः **धैर्यम्** भवति|

II.पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

पश्चात्तापेन दग्धमानसः सः (प्रच्छन्नभाग्यः) किं निवेद्य उच्चैः अक्रन्दत् ?

उत्तरम्- पश्चात्तापेन दग्धमानसः स: सर्वं वृत्तान्तं निवेद्य सकरुणम् उच्चैः अक्रन्दत् ।

III. विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'शीघ्रम्' इति अर्थे अस्मिन् अनुच्छेदे किं पदं प्रयुक्तम् ?

(i) इदानीम्

(ii) सम्प्रति

(iii) सपदि

(iv) अयथाकालम्

उत्तरम्- सपदि

(ख)'भार्या' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं किम् ?

(i) असि

(ii) क्रियताम्

(iii) वर्तते

(iv) अपृच्छत्

उत्तरम्-(iv) अपृच्छत्

(आ) पद्यांशः

आचार: प्रथमो धर्मः इत्येतद् विदुषां वचः ।

तस्माद् रक्षेत् सदाचारं प्राणेभ्योऽपि विशेषतः ॥

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

(i) प्राणेभ्योऽपि विशेषतः कः रक्षणीयः ?

उत्तरम्- प्राणेभ्योऽपि विशेषतः सदाचार: रक्षणीयः |

(ii) अस्माकं व्यवहारः सम्यग् भवेत् इति केषां वचनम् अस्ति ?

उत्तरम्- अस्माकं व्यवहारः सम्यग् भवेत् इति विदुषां वचनम् अस्ति|

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

प्रथमः धर्मः कः ?

उत्तरम्- प्रथमः धर्मः आचारः|

III.विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'धर्मः' इति पदस्य विशेषणपदं किम् ?

(i). आचारस

(ii) वचः

(iii) विशेषतः

(iv) प्रथमः

उत्तरम्- प्रथमः

(ख)'अतः' इति अर्थे अत्र किं पदं प्रयुक्तम् ?

(i)तस्मात्

(ii) इति

(iii) एतत्

(iv) अपि

उत्तरम्-(i)तस्मात्

(इ) नाट्यांशः

(ततः प्रविशतः व्यासनारदौ)

नारदः - (व्यासं प्रति) पश्यतु भवान् ! कोऽयम् अनर्थः क्रियते एताभ्यां वीराभ्याम् ।

समन्तात् प्रचण्डानलशिखाः आकाशं लिहन्ति इव । गगनात् सहस्रशः उल्काः भूमौ पतन्ति । कम्पते खलु सपर्वत-वन-द्रुमा सकला मही । पवनः स्तब्धः जातः । सहस्रांशुः न भासते । शैलाः विदीर्यन्ते । कथमपि एतौ निवारणीयौ, अन्यथा सकलं जगद् ध्वस्तं भविष्यति ।

व्यासनारदौ - भो वीरौ ! संहरतम् संहरतम् निजास्त्रे ।

प्रश्नाः

I.एकपदेन उत्तरत ।

(i) कौ प्रविशतः ?

उत्तरम्- व्यासनारदौ प्रविशतः |

(ii) कः स्तब्धः जातः ?

उत्तरम्- पवनः स्तब्धः जातः ।

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत ।

गगनात् सहस्रशः उल्काः कुत्र पतन्ति ?

उत्तरम्- गगनात् सहस्रशः उल्काः भूमौ पतन्ति ।

III.विकल्पेभ्यः उचितम् उत्तरं चित्वा लिखत ।

(क) 'सकलम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम् ?

(i) मही

(ii) जगत्

(iii) शैलाः

(iv) आकाशम्

उत्तरम्-(ii) जगत्

(ख)'समन्तात् प्रचण्डानलशिखाः आकाशं लिहन्ति इव' वाक्ये 'लिहन्ति' क्रियापदस्य कर्तृपदं किम् ?

(i) प्रचण्डानलशिखाः

(ii) आकाशं

(iii) समन्तात्

(iv) इव

उत्तरम्-(i) प्रचण्डानलशिखाः

12.अधोलिखितकथनयोः समुचितं भावं विकल्पेभ्यः चित्वा :लिखतः

(क) नीरक्षीरविवेके तु हंसो हंसः बको बकः ।

भावः

(i) हंसः बकः च समानौ, तत्र कोऽपि भेदः न अस्ति ।

(ii) हंसः क्षीरं पिबति बकः नीर-क्षीरं च पिबति , अतः तत्र भेदः ।

(iii) 'दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धं किं च जलम्' इति विवेकपूर्णकार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदः दृश्यते ।

उत्तरम्- 'दुग्धस्य जलस्य च मध्ये किं दुग्धं किं च जलम्' इति विवेकपूर्णकार्ये एव हंसस्य बकस्य च भेदः दृश्यते ।

(ख) सततं चक्रवत् परिवर्तमानः ।

भावः

(i) कालः यदा-कदा चक्रवत् भ्रमति ।

(ii) संसारे भ्रमन् कालः चक्रम् एव अस्ति ।

(iii) कालः चक्रम् इव निरंतरम् गतिशीलः अस्ति ।

उत्तरम्- कालः चक्रम् इव निरंतरम् गतिशीलः अस्ति ।

13. मञ्जूषातः समुचितं पदं चित्वा अधोलिखितश्लोकद्वयस्य अन्वय पूरयत :

मञ्जूषा

विशेषतः, तत्त्वार्थनिर्णयः, केन, तात !, विवेकः, एव, त्वया, शक्यः

(क) यत् प्रोक्तं येन केनापि तस्य तत्त्वार्थनिर्णयः ।

कर्तुं शक्यो भवेद्येन स विवेक इतीरितः ॥

अन्वयः

येन (i)**केन** अपि यत् प्रोक्तं तस्य (ii)**तत्त्वार्थनिर्णयः** येन कर्तुं

(iii)**शक्यः** भवेत् ,सः (iv)**विवेकः** इति ईरितः ।

(ख) परमापद्गतेनापि नैव तात ! त्वया रणे ।

इदमस्त्रं प्रयोक्तव्यं मानुषेषु विशेषतः ॥

अन्वयः

(v)**तात**! परम-आपद्गतेन अपि (vi) **त्वया** रणे इदम् अस्त्रं

(vii)**विशेषतः** मानुषेषु न (viii)**एव** प्रयोक्तव्यम् ।

14. रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत ।

(i) चतुर्दशमन्वन्तराणां समूहः कल्पः ।

उत्तरम्-केषां समूहः कल्पः ?

(ii) अरुणस्य प्रदेशः अरुणाचलः ।

उत्तरम्- कस्य प्रदेशः अरुणाचलः ?

(iii) जलबिन्दुनिपातेन क्रमशः घटा पूर्यते ।

उत्तरम्-केन क्रमशः घटा पूर्यते ?

(iv) धैर्यवान् लोके परिभवं न प्राप्नोति ।

उत्तरम्-कान् लोके परिभवं न प्राप्नोति ?

15.अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं लिखत :

(i) पक्षिणां राजा का भवेत्' इति विचिन्त्य तत्र विवादः भवति ।

(ii) मातुः आज्ञया ते मिलित्वा निवसन्ति आनन्देन च नृत्यन्ति ।

(iii) तयोः मध्ये विवादः भवति ।

(iv) सर्वे स्वप्रशंसां कुर्वन्ति ।

(v) सः काकं कटुवचनानि कथयति ।

(vi) तदैव अन्ये अनेके पक्षिणः अपि तत्र प्रविशन्ति ।

(vii) एकदा राजहंसः काकस्य ध्वनि श्रुत्वा कुपितः भवति ।

(viii) काकः अपि कुपितः भवति ।

उत्तरम-1. (vii) एकदा राजहंसः काकस्य ध्वनि श्रुत्वा कुपितः भवति ।

2. (v) सः काकं कटुवचनानि कथयति ।

3. (viii) काकः अपि कुपितः भवति ।

4. (iii) तयोः मध्ये विवादः भवति ।

5. (i) पक्षिणां राजा का भवेत्' इति विचिन्त्य तत्र विवादः भवति ।

6. (vi) तदैव अन्ये अनेके पक्षिणः अपि तत्र प्रविशन्ति ।

7. (iv) सर्वे स्वप्रशंसां कुर्वन्ति ।

8. (ii) मातुः आज्ञया ते मिलित्वा निवसन्ति आनन्देन च नृत्यन्ति ।

16. रेखाङ्कितपदानाम् प्रसङ्गानुसारम् अर्थ चित्वा लिखत ।

(क) अये ! कथम् इमं सङ्कल्पं श्रुत्वा विस्मिताः यूयम् ?

(i) कल्पनां

(ii) धार्मिकानुष्ठानस्य प्रतिज्ञा

(iii) प्रलयम्

(iv) सुन्दरं वचनम्

उत्तरम्-(ii) धार्मिकानुष्ठानस्य प्रतिज्ञा

(ख) साधु पृष्टम् ! अत्र अनेके प्रमुखोत्सवाः ।

(i) उचितम्

(ii) साधुः

(iii) श्रेष्ठः जनः

(iv) सज्जनः

उत्तरम्-(ii) साधुः